

MUUSIKA
SEOSTAMISEST
TEISTE
ÕPPEAINETEGA

A-23592

EESTI NSV PEDAGOOGIKA TEADUSLIKU UURIMISE INSTITUUT

E. HIIESALU,
algõpetuse sektori noorem
teaduslik töötaja

MUUSIKA SEOSTAMISEST TEISTE ÕPPEAINETEGA

Abiks algklasside õpetajale

TALLINN 1962

TOIMETAJA K. LEHT

Kirjastatakse Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi
Opetatud Nõukogu otsusel.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

SISSEJUHATUS.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmis rõhutatakse inimeseksuse igakülgse ja harmoonilise arendamise vajalikkust. «Kommunismile ülemineku perioodil,» öeldakse selles ajaloolises dokumendis, «suurenevad võimalused selleks, et kasvatada uut inimest, kelles harmooniliselt ühinevad vaimne rikkus, moraalne puhtus ja kehaline täiuslikkus.» Sellise inimese kujundamisel etendab tähtsat osa esteetiline kasvatus.

Esteetiline kasvatus — see on ilutunde kasvatamine kõigi olemasolevate vahenditega. Ühtaegu pole esteetiline kasvatus ühepoolne protsess, mitte ainult ilusa tunnetamine ja hindamine, vaid ka aktiivne osavõtt ilu loomisest.

Esteetiline kasvatus on seega ilutunde sihikindel kasvatamine, võime ja vajaduse arendamine millegi ilusa tunnetamiseks ja loomiseks.

Esteetilise kasvatuses küsimused seisavad praegu täies suuruses meie ees. NLKP XXII kongress, mis arutas meie maa ja rahva tulevikuperspektiive, kinnitas: «... on tarvis pöörata tõsist tähelepanu esteetilisele kasvatusesele, kõigi nõukogude inimeste kunstimaitse kujundamisele, kuulutada resolootne sõda maitselagedusele, ükskõik milles see ka ei avalduks — kas formalistlikes harrastustes või väikekodanlikes ettekujutustes «ilusast» kunstis, elus, kodus.»

Esteetiline erksus elus ja kunstis esineva kauni suhtes on nõukogude inimese üks iseloomulikumaid omadusi. Kommunistliku ühiskonna liige peab olema avara südamega inimene, kes oskab vaimustuda kõigest heast ja kaunist, mida meie kaasaeg pakub, ja suudab hinnata ka seda väärtuslikku, mis on loodud enne meid. «Inimeses peab olema kõik kaunis: nii nägu kui ka rõivad, hing kui ka mõtted» — kirjutab A. Tšehhov.

Öeldust järeldeb, et ilu ei tule mõista sedavõrd inimese välimust ehtiva omadusena kui just seesmise rikkusena. Seega on esteetiline kasvatus kõige tihe-

damalt seotud vaimse ja kõlbelse kasvatusega. Esteetilis-
sed tunded rikastavad inimese sisemaailma, mõjutavad
tema ideaalide ja püüdluste kujunemist. Esteetilise kasva-
tuse kaudu inimene õilistub, muutub halva ja pahede suht-
tes otsekui immuunsemaks. Kaunis ja kõlbeline on sisemi-
selt teineteisega seotud.

NLKP programm — üleva kommunismihooone ehitamise
suur programm — on ühtlasi aluseks vaimse ja kõlbelse
ilu kujundamisele. Kaunis — see on mitte lihtsalt elu,
vaid parim elus. Sellepärast tähendab elu täiuslikumaks
muutmine ka inimeste esteetilist arendamist. Mitte juhus-
likult ei kõnelda programmis üksnes kommunismihooone
materიაalsest ja tehnilisest vundamendist, vaid ka sellest,
et «kunstile element hingestab tööd veelgi rohkem, kau-
nistab elu ja õilistab inimest». Kõigi töötajate ja sirguva
põlvkonna esteetilist kasvatamist käsitatakse programmis
mitte kui luksust, ilma milleta võib läbi saada, vaid kui
üht hädavajalikest tingimustest, mis tagab igakülgset,
harmooniliselt arenenud isiksuse eduka kasvatamise.

«Me armastame ilu ja loome kõige ilusama ühiskonna
maakeral,» ütles N. S. Hruštšov ühes oma kõnes
(«Pravda», 1. märts 1961).

Oluline osa selle kauni ühiskonna loomisel on täita
koolil. Kool peab rajama õpilaste esteetilisele kasvatami-
sele kindla aluse, peab süstemaatiliselt ja plaanikindlalt
arendama õpilaste ilutunnet.

Esteetiline kasvatus on tihedalt seotud teiste kommu-
nistliku kasvatuse koostisosadega. Ta on lahutamatu
ideelisest ja vaimsest kasvatusest. Ta
aitab kaasa elunähtuste sügavamale tunnetamisele kunsti-
vahendite abil. Ja teisest küljest: mida laialdasemad ja
mitmekülgsemad on õpilaste teadmised teaduse ja kul-
tuuri valdkonnas, seda sügavamalt suudavad nad mõista
ka kunstiteoseid, seda põhjalikumad ja õigemad on
nende esteetiliselt arusaamad ja tõekspidamised.

Esteetiline kasvatus on seotud ka füüsilise kas-
vatusega, kuna ta hoolitseb inimese kehalise täius-
likkuse, tema liigutuste ilu eest.

Inimese esteetilist kasvatamist ei saa lahutada tööst,
sealhulgas ka tootvast tööst. Tööprotsessis õpivad
lapsed looma ilu ja kaunistama sellega oma elu, saavad
teada, et kõik kaunis on loodud inimeste kätetöoga. Nä-
hes meie rahva loovat tööd ja ise sellest jõudumööda osa

võttes, õpivad lapsed pikkamööda nägema ilu ka tööprotsessis endas, hakkavad mõistma loova töö esteetikat.

Esteetilise kasvatuse sisu ja vorm I—XI klassis mõistagi muutub, sõltuvalt õpilaste vanuselistest iseärasustest ja nende arengutasemest, kuid printsiipiaalsed alused on ühised. Need on põhijoontes järgmised:

1) Esteetilise kasvatuse kommunistlik suund ja ideelisus. Esteetiliste elamuste loomise kaudu peab õpetaja taotlema kasvatuslike eesmärkide saavutamist, sisendama õpilastesse tööarmastust, austust töötava inimese vastu, armastust kodumaa looduse ja selle üksiknähtuste vastu, sotsialistliku patriotismi ja internationalismi tunnet jne. Sellest tuleb lähtuda esteetilise kasvatuse sisu määratlemisel, kunstiteoste ja vaadeldavate elunähtuste valikul.

2) Tunnete ja teadvuse õige seos ja suhe esteetilisest kasvatusest. Esteetiline kasvatus peab olema rajatud esteetilistele elamustele. Samal ajal tuleb aga õpilastele tutvustada ka kunsti spetsiifilisi väljendusvahendeid, selgitada, mida jutustab kirjanik või helilooja ja kuidas ta oma mõtteid edasi annab.

3) Jõukohasuse ja ilutunde järkjärgulise arendamise nõue. Last tuleb kasvatada talle lähedase ja eakohase tegevusega, pidades seejuures silmas lapse esteetilise maitse ja huvide pideva täiustamise nõuet, tõsta kõrgemale astmele tema esteetilised tajud ja hinnangud. Sellest tuleneb vajadus kinni pidada teatavast järgnevusest kunstiteoste valikul põhimõttel lihtsalt keerulisemale ja kergelt raskemale.

Selleks, et laste esteetilisest kasvatusest oskuslikult juhtida, peab õpetaja õigesti aru saama esteetilise kasvatuse eesmärkidest ja ülesannetest. Esteetilise kasvatuse eesmärgiks ei ole mitte kasvava põlvkonna professionaalne ettevalmistamine mingil üksikul kunstialal, vaid laste meeleorganite, ilutunde ja loominguiliste võimete arendamine, et nad võiksid oma esteetilisi vajadusi rahuldada ja ka ise midagi kaunist luua. Lähtudes sellest võib märkida kolme esteetilise kasvatuse põhilist ülesannet.

1) Esteetilise taju ja tunnete kasvatamine. On vaja õpetada lapsi tajuma liigutuste, värvide ja helide harmooniat, arendada kannatlikult ja pidevalt nende tähelepanuvõimet, nägemist, rütmitunnet jne. —

arendada välja teatav taju nõtkus, et laps tunnetaks ilu ja oskaks seda näiliselt ilusast eraldada.

Tõeline esteetiline taju ei saa olla külm, osavõtmatu. Nii loodusvaate kui ka kunstiteose esteetiline tajumine peab algama ja lõppema emotsioonidega, kusjuures need võivad olla kõige mitmekesisemad.

M. Gorki kirjutab raamatu lugemisel tekkinud esteetilisest tunnetest: «*Kõik kangelased ümbritsevad sind ja sa tunnetad valuni teravalt nende kannatusi, naerad koos nendega ja nutad, vihkad, armastad... ja see kõik on nii piinavalt hea nagu tõeline elu, ainult arusaadavam ja ilusam sellest!*»¹

Õpetaja kohuseks on arendada algklassidest peale õpilaste tundeid õiges suunas, häälestada nende hingekeeli nii, et nad annaksid puudutuse korral õiged helid, mitte disharmonia.

Lapse emotsionaalne arenemine, teatud tundepeenuse tekkimine on esteetilises kasvatuses kõige olulisem.

2) Ilu ja harmooniat on tarvis aga mitte ainult emotsionaalselt tunnetada, vaid ka mõista. Mispärast nimelt üks laul, maal või looduspilt meile meeldib, paneb kaasa elama, teine aga jätab ükskõikseks? Seepärast on vaja arendada laste esteetilisi vaateid ja kunstimaitsesid, oskust teoste kunstilisi väärtusi avastada ja hinnata, kunsti väljendusvahendeist aru saada. See on esteetilise kasvatuspeamine ülesanne.

Mitte iga inimene ei saa kunstnikuks, kirjanikuks või heliloojaks, kuid igaüks võib end arendada nii palju, et mõista kunsti, kirjandust, muusikat. Sedagi oskust tuleb hakata kasvatama juba algklassides.

Ilu mõistmine ja hindamine kujunevad ja arenevad lastel õppetöös ja klassivälistes harrastustes, kunstiteoste või ümbruse ilu tajumise ja analüüsi tulemusena. Laste esteetilised hinnangud algavad elementaarse ja ebamäärase otsustusega «meeldib» või «ei meeldi». Aegamööda hakkavad nad oma hinnangut ka põhjendama, lahti mõtestama — mispärast teos meeldib (ei meeldi) jne.

3) Peale kõige eespool öeldu tuleb kasvatada lastes ka oskust ja soovi ilusa loomisest kunstis ja elus jõukohaselt osa võtta. Siit tuleneb esteetilise kasvatuspe kolmas üles-

¹ М. Горький, Собр. соч., М. 1953, т. 24, стр. 235.

anne: laste loominguliste võimete arendamine.

Väikelapse ebateadlik ilutunnetus muutub õige edasiarendamise korral ilu teadlikuks taotlemiseks. Võime näiteks jälgida, millise innuga lapsed joonistavad, tantsupala esitavad ja sõnu riimivad. Täiskasvanu seisukohalt on lapse looming küll õige algeline, väheütlev, mistõttu selle tähtsust laste esteetilises kasvatuses sageli alahinnatakse. Laste loomingulist tegevust tuleb aga vaadelda eelkõige kui nende vaimse arengu, võimete ja oskuste kujundamise mõjuvat vahendit. Ainult üksikud lapsed valivad hiljem selle või teise kunstiliigi oma elukutseks. Oskus joonistada, laulda, ilmekalt lugeda on aga elus kõigile vajalik. Laulma, kirjandeid kirjutama, joonistama jne. õppides areneb ühtlasi laste kujutusvõime, fantaasia, tähelepanu, mälu ja tahe. Oma võimeid mingil kunstialal ise proovides õpib laps seda kõige rohkem mõistma ja hindama.

Õpilaste esteetilises kasvatuses etendab väga tähtsat osa algõpetus. Algklassides rajatakse alus hilisemate aastate õppe-kasvatustööle, siit saab alguse õpilaste õige töösse suhtumine, siit võrsuvad ka nende ilutaotlused. Lapseea esteetilised muljed on eriti mõjuvad ja jätvavad jälje kogu eluks. Seepärast tuleb laste ilutunde kasvatamisele esimesest koolipäevast peale tõsiselt tähelepanu pöörata, arendada seda pikkamööda ilu teadlikuks mõistmiseks ja hindamiseks.

Eespool mainitud ülesannete täitmiseks tuleb hoolitseda selle eest, et laste töö ja tegevus oleks võimalikult muljeterikas. Esteetiline kasvatus peaks olema kogu koolitöö orgaaniliseks osaks. Meie eesmärgiks on, et iga õppetund, iga üritus — kõik, millega õpilane kokku puutub, mõjuks esteetiliselt, et see lõpuks peegelduks õpilase mõtetes, tegevuses, käitumises ja välimuses.

On kaks peamist esteetilise kasvatuselise allikat: 1) kunst, 2) ümbritsev tegelikkus — loodus ja igapäevane elu-olustikuline miljöo.

Käesolev töö vaatleb ühe kunstiliigi, nimelt muusika kasutamist algõpetuses õpilaste esteetiliseks kasvatamiseks võimalikult mitmekesistes vormides. Põhjalikumalt peatutakse muusika seostamisel teiste õppeainetega. Seda vaadeldakse nii esteetilise kasvatuselise kui ka teiste õppekasvatustöö eesmärkide seisukohalt.

ÜLDISI PÕHIMÕTTEID.

Õpilaste esteetilises kasvatuses etendab juhtivat osa muusikaline kasvatus. Muusika esteetiline tajumine areneb esijoones aktiivse musitseerimise protsessis, mis algklassides toimub peamiselt laulmise näol.

Laulmine arendab muusikalist kuulmist ja maitset, tähelepanu, mälu, rütmitunnet ja häälepaelte valitsemis- oskust. Ühtlasi soodustab laul laste keelelist arengut ja aitab parandada diktsiooni. Lastele arusaadavad laulud, muusikalised mängud ja instrumentaalpalad rikastavad ja süvendavad nende kujutlusi ümbritsevast elust. Kuna muusika on väga lähedane laste tundeelule, siis saame teda edukalt rakendada ka kasvatusvahendina.

Laste muusikalised kalduvused ilmnevad sageli vara. Näiteks helilooja Rimski-Korsakov hämmastas juba kaheaastasena oma muusikalise mälu ja arenenud muusikalise kuulmisega. Borodin mängis viieaastaselt järele kõik, mis ta kuulis. «Kuidagi ei tule aga arvata, et selliste varajaste nähtuste puudumine oleks mingil määral muusikaliste võimete nõrkuse või veel vähem puudumise tunnistajaks.» kirjutab tuntud psühholoog prof. Teplov.¹ Muusikaliste võimete varajane ilmumine sõltub mitte ainult lapse kalduvustest, vaid ka selle ümbruse musikaalsusest, kus laps veedab oma esimesed aastad. Paljudel lastel hakkavad muusikalised võimed arenema alles plaanipärase pedagoogilise töö tulemusena, mis aga ei tähenda veel sugugi nende võimete nõrkust.

Seega on kooli ülesandeks kanda hoolt selle eest, et lapsed saaksid küllaldaselt muusikalisi muljeid, et kõigile lastele korraldataks süstemaatilisi õpinguid sel alal.

Nädalane vaheaeg laulutundide vahel õpetuse algastmel raskendab õpilaste muusikaliste võimete süstemaatilist ja plaanipärast arengut. Neist vähestest tundidest, mis õppeplaanis laulmisele on antud, ei piisa veel muusikaliseks kasvatuseks. Nii juhtubki, et lapsed, kes enne kooli sageli laulsid ja sellest rõõmu tundsid, võõrduvad koolis laulmisest sootuks. Laste laulurõõmul ei tohi aga häübuda lasta, vaid seda tuleb õhutada ja pidevalt tõsta. Veel enam. Esimesse klassi tuleb palju lapsi ilma laul-

¹ Б. М. Теплов, «Психология музыкальных способностей». Изд. АПН РСФСР, М. 1945.

mise kogemusteta, kuna kodus on raadio asendanud laulmise. Nendesse lastesse tuleb laulurõõmu alles istutama hakata. Sageli on lastel alguses raskusi ka viisi omandamisega. Seepärast on õige kasutada ära kõiki võimalusi selleks, et laulutunnis õpitu ei ununeks, et õpilased ka väljaspool laulutunde uusi muusikalisi muljeid omandaksid. Õpitud laulude kinnistamiseks ja kordamiseks on soovitatav kasutada vaheaegu, kehakultuuriminuteid, oktoobrilaste koondusi, klassivälise töö üritusi. Väike laps ei häbene teistega koos laulda, ehkki tal pole lauluhäält või puudub rütmitunne. Nii et mahajäänuid on võimalik abistada lihtsalt sagedasema laulmisega. Me peame võitma lapsed laulule ja muusikale. Eriti tänuväärseid võimalusi selleks pakub muusika seostamine teiste õppeainetega, laulu kasutamine ka teistes õppetundides.

Nagu teada, on laste tähelepanu nooremas koolieas väga püsimatult. Laps ei suuda end kauaks keskendada ühele ja samale esemele või tegevusele. Ta väsib kiiresti, tema tähelepanu nõuab sagedast ergutamist. Mida noorem on laps, seda vähem on ta võimeline püsivaks tegevuseks ühes teatavas suunas, seda kiiremini väsib ta kõndimast, istumast, isegi lamamast. Sama laps võib aga, kui ta päev on küllalt vaheldusrikas, kogu päeva ilma puhkamata askeldada ja paneb täiskasvanuid oma väsimatusega imestama. Seesama kehtib lapse vaimse tegevuse kohta. Seda arvestades tuleb tunnis kasutada mitmekesiseid, vahelduvaid võtteid, mitmesuguseid tööviise.

Laste tähelepanu virgutamiseks korraldatakse algklassides, eriti I ja II kl., ka spetsiaalseid *ergutusminut*eid tunnis. Väga paljudes koolides lülitavad õpetajad tundidesse kehakultuuriminuteid, mil õpilased sooritavad mõne lihtsa matkimisliigutuse, võimlemisharjutuse või mängu. Oleks aga väga hea ja kasulik korraldada tunnis laste huvi ja töövõime säilitamiseks ka muusikalisi minuteid. Miks ei või me 45-minutilise emakeele või aritmeetika tundi tuua vaheldust väikese teemakohase lauluga? See oleks lastele puhkuseks ja ergutuseks.

K. Ušinski kirjutab: «...Laps nähtavasti väsis lugemast, ta tähelepanu nõrgenes, arusaamise protsess peatus; laseme aga lapsel vahepeal natuke kirjutada, joonis-

tada, laulda — ja ta on uuesti taiplik ning tähelepanelik.»¹

Laulu kasutamine soodustab ühtlasi tunni põhiülesannete täitmist.

1) Noorema kooliea lapse mõtlemine on konkreetne ja emotsionaalne. Kuna laul teeb õppeaine elamuslikuks, siis aitab ta ühtlasi vastavat teemat õpilastele arusaadavamaks ja lähedasemaks muuta ning soodustab aine omandamist. Muusika mõjul tekkinud emotsionaalse seisundi kaastoimel kujunevad uued seosed kiiremini, kusjuures nad on püsivamad.

2) Mida rohkem on õpitaval materjalil mitmesuguseid seoseid teiste aladega, seda kindlamini see omandatakse, seda paremini saadakse sellest aru.

3) Sageli konkretiseerib laul õpitavat, võimaldab konkreetsetelt kujudelt ja faktidelt üle minna abstraktsete mõistete omandamisele.

4) Laulul on suur distsiplineeriv mõju. Kergeti väsivatele lastele mõjub laul ergutavalt; neile aga, kes on püsimatud, kellel on kaldumus korrarikumisele — rahustavalt ja tööle virgutavalt. Nagu näitavad tähelepanekud, mõjutab eriti algkooliõpilaste meeolu ja käitumist mõnevõrra ka ilmastik. Mõnikord on õpilased väga elavad, isegi rahutud. Teisel päeval aga (näiteks vihmase ilma puhul), vastupidi — loiid, hajuva tähelepanuga. Laul aitab selliselgi puhul meeolu reguleerida.

Kõigest eespool öeldust järeldub, et laulmine ja musitseerimine peaks esimestel õppeaastatel olema mitte ainuüksi laulutunni ülesandeks ja sisuks, vaid ka muude õppetundide orgaaniliseks osaks. Õppetöö algklassides tuleks korraldada seda võimaldavalt.

Õpilased on valmis laulma igas tunnis ja nad teevad seda siiralt, suure kaasaelamisega. Seejuures tuleb aga alati meeles pidada, et laulmise kasutamisel teiste õppeainete tundides on laul vahend tunni teema mõjuvamaks käsitlemiseks ning tunni kasvatusliku mõju suurendamiseks, aga mitte eesmärk omanette, mitte tundi mehaaniliselt sisseviidud võõrkeha. Seepärast tuleb tunnis lauldavaid

¹ K. Ušinski «Valitud tööd» RK, 1945, lk. 154.

laule hoolikalt valida, et nad oleksid eakohased ja kooskõlas tunni teemaga.

Kõnealuse küsimuse selgitamiseks uurisime, milline on olukord muusika seostamisel teiste õppeainetega meie vabariigi koolides. 1960/61. õppeaastal saime 13 rajooni 75 kooli 214-st klassist kogutud andmete põhjal järgmise pildi:

Õppeaine	Lauldakse regulaarselt*)	Lauldakse harva ja juhuslikult*)	Ei laulda üldse*)
Eesti keel . . .	12	95	107
Aritmeetika . .	4	8	202
Vene keel . . .	2	21	191
Joonistamine . .	1	14	199
Tööõpetus . . .	1	9	204
Kehaline kasvatus	16	83	115

Nagu need andmed näitavad, seostatakse laulu teiste õppeainetega veel vähe ja väga juhuslikult. Õpetajad kasutavad laulu rohkem emakeele ja kehalise kasvatus tundides, hoopis vähe aga teistes õppeainetes. Sedasama kinnitab tutvumine selle küsimusega Tallinna koolides.

On aga rõõmustav, et meil leidub siiski ka selliseid õpetajaid, nagu Viljandi III 8-kl. Kooli õpetaja P. Ronk, Märjamaa Keskkooli õpetaja H. Uibopuu, Abja rajooni Longi Algkooli õpetaja V. Pugal, Tallinna 36. Keskkooli õpetaja E. Kaalep jt., kes kasutavad laulu iga päev mõnes tunnis, teevad seda läbimõeldult ja armastusega ning on saavutanud laste muusikalises kasvatuses häid tulemusi.

Õpetajate ja lastevanemate andmed ning selle töö autori tähelepanekud näitavad, et neis klassides, kus lauldakse regulaarselt ka teistes tundides, on lapsed muusikaliselt rohkem arenenud: peavad paremini viisi, saavad muusikast rohkem aru ning — mis peamine — armastavad muusikat ja tunnevad selle vastu huvi. Ühtaegu on õppe- ja kasvatustöö neis klassides huvitavam ja tulemusrikkam.

* Kui mitmel juhul 214-st klassist.

Alljärgnevas tahaksimegi peatuda nimetatud õpetajate kogemustel ja käesoleva töö koostamiseks korraldatud vaatluste ning katsete tulemustel, pidades silmas järgmisi küsimusi:

kuidas rakendada muusikat teistes tundides?

kuidas seostada laulmist teiste õppeainetega?

EMAKEEL JA KODULUGU.

Eriti orgaaniliselt saab muusikalisi elemente põimida emakeele ja koduloo tundidesse, kus õppematerjal oma laialdase temaatikaga selleks palju sobivaid võimalusi pakub. Lauluga alustavad õpetajad sageli juba esimest koolipäeva I klassis, et see õpilastele elamuslikum oleks ja sügavamalt meelde jääks. Laulmiseks sobivad sellisel puhul näiteks R. Pätsi «Tere, kool!» («Laulik» I)¹, «Kõla, lahke laulukaja» (L I) jms. Laulu «Tere, kool!» võib laulda ka salmide kaupa mitmel erineval päeval, vastavalt tundides käsitletavale materjalile, kuna see laul hõlmab mitut teemat: kooli, tööd koolis, klassikaaslasi, sõprust jne.

Aabitsaeelsel perioodil on sobiv kasutada laule peamiselt eelkooliealiste lauluvarast. Võib õppida aga ka päris uusi lihtsaid viisikesi. See läheb kiiresti. Ühel päeval lauldakse 3—4 minutit, teisel päeval korratakse sedasama, ja lauluke ongi selge. Aabitsaga tutvust tehes võib meeolelu loomiseks õppida laulma kolmanda salmi («Lapsed tупpa! Jüts kus aabits?...») lastelaulust «Lapsed tупpa» (L I).

Nii palju kui võimalik, tuleks laule siduda väikeste mängukeste või lihtsate liigutustega. Seda eriti õppetöö esimestel kuudel, mil lapsed pingis istumisest kiiresti väsivad. Seoses vestlusega «Kooliteel» («Aabits», lk. 4) võib laulda A. Roomere laulu «Pikad tänavad» («Eelkooliealiste laste laulik»)², kusjuures osa õpilasi kõnnib laulu saatel

¹ Edaspidi kasutatakse lühendeid: L I (Laulik I), L II (Laulik II), L III (Laulik III), L IV (Laulik IV).

² Edaspidi kasutatakse lühendit EL.

vastavalt kõigile liiklus- ja viisakusreegleile «tänavail» (ridade vahel ja klassi ees).

Teemade «Päevaplaan» ja «Kooli spordiväljakul» («Aabits», lk-d 9 ja 10—11) käsitlemisel võib kehakultuuri-minuti ühendada lauluga. Lapsed teevad laulu saatel hommikvõimlemise harjutusi, matkivad pesemisliigutusi, «saevad puid» jne.

Aabitsaeelsel perioodil on õpetaja üheks tähtsamaks ülesandeks õpetada lapsi jaotama lauset sõnadeks, sõnu omakorda silpideks ja silpe häälikuiks. See töö peab olema korraldatud lastele jõukohaselt, huvitavalt, milleks kasutatakse rohkesti mänguelemente. Silpide leidmisel sõnast on suureks abiks laul, kuna silbid eralduvad laulmisel kõige ilmekamalt. Selleks sobib hästi populaarne eesti rahvalaul «Ketramas» (L II), milles silbid eriti selgesti eralduvad (Vee-re vär-ten vu-ri-na-ga...).

Igale silbile võivad õpilased käega kaasa viibata või koputada. Hiljem, aabitsaperioodil on selline rütmi koputamine suureks abiks silbilisel lugemisel. Iga silbi ütlemisel koputavad õpilased rütmiliselt kaasa. Siin saab lapsi juba tutvustada ka rõhualaga. Esimene silp on alati rõhuline, see tähendab, et tuleb ka rõhuliselt koputada.

Vast koolitulnud lastel esineb üsna sageli mitmesuguseid kõnedefekte (näiteks *s* ja *r* hääldamisel). Nende ravimiseks võib kasutada mõningaid muusikalisi võtteid. Kui on raskusi *s*-häälikuga, võib lauldes kannelt imiteerida (simm-simm), *r*-hääliku puhul — pasunat (ra-ra-ra) jne.

Sobivaks saatematerjaliks on laul kasvatuslike teemade puhul, näiteks vestlustes sõprusest, viisakusest, puhusest, tervishoiust jne. Nii õpetas Jõgeva Keskkooli õpetaja A. Aru juba esimestel koolipäevadel lastele järgmise laulukese koos vastavate liigutustega:

Hoolega end puhtaks pese,
käed ja silmad, kaela, kõrvad.

Ja mul puhas taskurätik
ei või iial puududa.

Selle lauluga alustas õpetaja iga päev tööd. Nii tehti kuni I poolaasta lõpuni, kuni kõik õpilased olid juba omandanud vastavad puhtuseharjumused.

Lauluga tuleks klassis kindlasti ära märkida mõningaid tähtpäevi ja sündmusi klassi elus, sest muusika aitab süvendada pidulikku meeletolu. Sobiva laulukesega võiks reageerida muutustele looduses. Nooremates klassides

tunnevad lapsed selle vastu eriti suurt huvi, otse vajadust. Kui mõnel õpilasel on sünnipäev, sobib hästi M. Terri «Sünnipäevalaul» (L I). On aga õues lumesadu, võib katkestada hetkeks õppetöö, vaadelda, kui ilusat laia lund langeb, ja tervitada seda E. Arro lauluga «Esimesed lumehelbed» (L II) või H. Otsa lauluga «Talverõõm» (L II). Kevadel võib laulukesega tervitada saabuvaid rändlinde. Nägi mõni laps lookest, siis lauldakse klassis ühiselt laulu «Lõoke» (L I), pääsukeste saabumisel — eesti rahvaviisi «Piiri, pääri, pääsukene» (L I) jne.

Mõningates algklassides on veel selline huvitav komme, et iga tunni algul, 1. ja 2. kella vahel lapsed laulavad ja deklameerivad kõnekooris omal algatusel ning võtavad õpetaja vastu ühise kõnekoori või lauluga. Sel viisil saavad nad korrata oma kõige armsamaid luuletusi ja laule. Nagu õpilased ise kinnitasid, meeldib neile selline komme väga.

Laulu võib laialdaselt kasutada tähtede õppimisel. Mingi tähe õppimisele kaasnev lihtne laulukene aitab seda paremini meeles pidada ja teistest tähtedest eraldada. Aabitsas on palju lihtsaid ja arusaadavaid mõnerealisi luuletusi, milledest enamusel on vastavad viisid ka laulikus. Näiteks:

O õppimisel — M. Krassevi «Orav» (L I),

S „ — E. Humperdincki «Mehikene metsas»

(L II),

H „ — A. Antoni «Ratsu» (L I) jne.

Kui aabitsas vastav salmike puudub, võib õpetaja soovi korral tähe õppimiseks ise sobiva laulu valida. Näiteks:

P õppimisel — «Marsilaul» (L I),

T „ — M. Terri «Pillimehed» 2. salm (L I),

K „ — H. Kõrvitsa «Kuke laul» (L I) jne.

Meeleolu loomiseks sobib laulda õpiku illust ratsioonide ja seinapiltide vaatlemisel ning jutukeste koostamisel pildi järgi. See toob tundi erksust ja äratab huvi pildi vastu. Enne jutustuse koostamist piltide «Lumivalgeke ja 7 põialpoissi» ainel võib laulda koos vastavate liigutustega laulu «Kes elab metsa sees» (L I). Vesteldes pildi järgi talverõõmudest, sobib hästi soome rahvaviis «Lumemees» (L II). V. I. Leninist vesteldes ja temast pilte vaadates on kohasteks saatelauludeks L. Sulgini «Lenini pilt» (L I) ja M. Krassevi «Laul Leninist» (L II).

Juba aabitsaperioodil hakkavad lapsed kõrvuti tähtede õppimisega lugema ka seotud tekste, väikesi jutukei ja luuletusi. Mida suuremaks lapsed saavad, seda rohkem hakkavad nad lugema ainealaseid jutustusi, ilukirjanduslikke lugemispalasi ja luuletusi. See on lugemistundide peatoiminguks. III—IV klassis lisandub veel mitmesuguste palade lugemine kodulootundides.

Laul on lugemispalade ja luuletuste käsitlemisel väga tänuväärseks saatematerjaliks; seejuures võib teda kasutada igas tunnis osas. Teda saab põimida tunni algusse õpilaste teemakohaseks häälestamiseks ning kasutada küsitlemisel, seotava vestluse puhul, uue materjali esitamisel ning kinnistamisel. Laulmine ei tohiks aga mingil juhul pealesunnitud olla, vaid peaks endastmõistetava vajadusena esile kerkima, muutes tunni huvitavamaks ja avardades muusikalist kasvatust. Seejuures ei tohi laulmine emakeele tunnis muidugi ka domineerivaks muutuda.

Et laulud, mida lauldakse väljaspool laulutunde, lapsi esteetiliselt arendaksid, peavad nad olema esitatud hästi ja ilmekalt. Õpetaja olgu juhiks ka ühisel laulmisel teistes tundides (andku õige hääli jne.).

Ilukirjandusliku pala käsitlemine algab tavaliselt sissejuhatava vestlusega, mis peab vastava meeolu looma ja huvi äratama. Et tõsta emotsionaalsust, on sissejuhatuseks uuele lugemispalale väga kohane laulda mõnda juba laulutunnis õpitud laulu. Seejuures võib kasutada nii õpilaste üksikesinemist kui ka ühislaulmist.

Hästi sobivad laulud vestluste juurde mitmesuguste riiklike pühade ja tähtpäevade puhul, sest laul muudab meeolu pidulikumaks.

7. november on Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäev. Selleks puhuks on algklasside laulikutel palju sobivaid laule. Käsitledes palasi «Kuidas elasiid tööliised enne nõukogude võimu?» ja «Kuidas elasiid talupojad enne nõukogude võimu?» («Lugemik» II), räägib õpetaja: vanaisa nooruses oli kõigil töötajail raske elada — töö oli ränk, tööpäev pikk, palka sai vähe jne. Lastegi elu polnud kerge... Lohutuseks oma kurvale elule lõi rahvas laule ja lugusid. Üheks selliseks on eesti rahvalaul «Oh mina, väike mehekene» (L IV), mille esitab rühm paremaid lauljaid. Edasi räägitakse sellest, kuidas me praegu elame, et sellise hea elu tõi meile

Oktoobrirevolutsioon. Vestlusse Kommunistlikust Parteist ja selle rajajast V. I. Leninist sobib põimida revolutsiooniline laul «Julgesti, vennad, nüüd tööle!» (L III). Kui aga asutakse otseselt oktoobripühi käsitlevaid palasid õppima (M. Kesamaa «Meie läheme rongkäiku», «Lugemik» II jt.), võib laulda M. Krassevi «Oktoobripühade laulu» (L II), A. Pajupuu «Võidu teel» (L IV) jt.

23. veebruar on kodumaa kaitsjate aupäev. Iga klassi lugemikus on jutustusi ja luuletusi Nõukogude armeest. Neid käsitledes vesteldakse sellest, et meie armee seisab kodumaa kaitsel; ta valvab, et keegi meile kallale ei tungiks. Kodumaa kaitsmine on iga inimese aukohus. Tänu vaprale Nõukogude armeele võivad lapsed rahulikult koolis käia, töötada ja õppida. Meie armee ei ihalda võõraid maid ja varasid. Ta ainult kaitseb meie maad ja rahu kogu maailmas. Nõukogude armee on rahuarmee.

Vestlustesse sobib põimida selliseid laule, nagu A. Viro «Meie armee» (L I), M. Terri «Meie sangarid» (L III), V. Vitlini «Nõukogude armee» (L III), B. Maizeli «Rahupooldajate laul» (L IV) jne.

Meie riigi põhiseadusest — NSV Liidu Konstitutsioonist rääkides tuleks kindlasti kuulata või laulda NSV Liidu hünni ja vestelda selle sisust.

8. märts — rahvusvaheline naistepäev — on naiste austamise päev meie maal. Õpetaja räägib, et sel päeval tuletame tänuga meelde kõike, mida meie heaks on teinud ema, õpetaja, tädi... Vesteldakse sellest, et emal on kõige pikem tööpäev: enamik emadest käib tööl ja talitab peale selle veel kodus. Lapsed väljendavad oma tänu emale õnnesoovi, lillede, kingitustega. Heaks kingituseks emale on lauluke, mille poeg või tütar esitab 8. märtsi hommikul. Kõige kaunima laulu emast võib juba klassis välja valida ja seda ühiselt laulda.

Palju kauneid laule on seotud maipühadega.

Viljandi III 8-kl. Kooli õpetaja P. Ronk kasutas üsna mitut neist pala «Esimene mai» («Lugemik» II) käsitlemisel. Tunni alguses vesteldi sellest, et mai on kevadekuu ja lauldi V. Kapi laulu «Nüüd on mai» (L II). Edasi rääkis õpetaja, et päriskevad algab maipühadega. Kevadekuu esimene päev on kogu maailma tööliste pidupäev. Sel päeval korraldatakse töötajate rongkäike, lauldakse laule. Klassiski lauldi ühiselt laulu «Pioneeride maiparaad» (L I), kusjuures kõik õpilased marssisid üksmeel-

selt kaasa. Tunni lõpul tuletati kinnistamiseks meelde veel M. Terri laulu «Maipühal» (L I).

Sotsialistliku patriotismi kasvatamine on lahutamatus seoses armastusega meie kodumaa kauni looduse vastu. Lapsi tuleb algusest peale lähendada loodusele. Tuleb õpetada neid nägema looduse ilu, mis igal aastaajal on korrumatult omapärane, äratada armastust looduse vastu, viia lapsed arusaamisele looduse hoidmise ja kaitsmise vajadusest.

Erinevaid aastaaegu käsitlevate luuletuste ja lugemispalade puhul on heaks saatematerjaliks vastavasisulised laulud.

Sügisest jutustab õpetaja järgmist.

«Sügis valmistab meile palju rõõmu. Sügisel lähme kooli õppima. Aiast saame õunu, pirne, ploome, marju. Siis veel porgandeid, kaalikaid, kapsaid jne. Sügisannid rõõmustavad meid kõiki: kes on kevadel ja suvel hästi töötanud, need võivad talvel enda kasvatatud juur- ja puuvilju maitsta. Sellest kõigest jutustab meile M. Terri elav lõbus laul «Sügis aias» (L I).»

Kuna lapsed on seda laulu juba I kl. õppinud, siis tuletatakse seda ühiselt koos vastavate matkimisliigutustega meelde. Edasi järgneb pala «Sügis aias» («Lugemik» II) lugemine ja töö sellega.

Sissejuhatuseks sellele tunnile, kus käsitletakse J. Oro luuletust «Sügis» («Lugemik» II), on vestlus ja vastavalt ka sellele kaasnev laul hoopis teistsugused. Õpetaja räägib, et sügisene loodus on mõnikord kurb. Sajab vihma. Lehed langevad puudelt, laululinnud lahkuvad. Ei ole enam nii mõnus väljas joosta ega mängida. Seda meeoleolu annab edasi ka H. Kõrvitsa laulu «Sügisel» (L II) vaikne kurb viis, mis heliseb nukralt, liikudes aeglaselt ühelt helilt teisele. Laulu võiks laulda kogu klassiga, et õpilased seda sügismeeleolu ise tunnetaksid. Edasi järgneb luuletuse käsitlemine.

Juba esimestest klassidest peale tuleb esile tõsta looduskaitsese motiivi. Lastele peab selgeks saama, et ei tohi linnupesi rüüstata, loomadele haiget teha; neid tuleb õpetada väikesi loomi ja linnukesti armastama. Sobivaid palasid vastavasisulisteks vestlusteks on lugemikes küllalt. Laul aitab selliseid jutuajamisi veelgi emotsionaalsemaks muuta ja suurendab nende kasvatustlikku mõju.

I klassis käsitletakse lugemispala «Lapsed annavad

linnukestele toitu» («Lugemik» I). Kuna selles on lähemalt juttu tihasest, siis on sobiv tundi alustada järgneva meeoluka vestlusega:

«Talvel laua juures õppides kuuleme äkitselt aknale toksimist. Kes seal on? See on ju meie sõber, kollase vestiga tihane. Ta koputab ja palub süüa. Tihase toksimist aknaruudule olete ehk teiegi kuulnud? Nüüd aga kuuleme, kuidas see tok-tok-tok lauluviisis kõlab. Eesti helilooja Riho Päts, kes on kirjutanud palju laule lastele, on loonud viisi ka sõnadele «Tii, tii, tihane,» (L. III). Algul on laulu meloodia kergelt hüplev ja liikuv, meenutades tihast, kes keksides toitu otsib. Iga salmi lõpus kuuleme aga tihasele iseloomulikku tok-tok-tokki. See on viisis edasi antud katkendlike helidega ühel toonil — tihane pole ju teab kui suur laulumees.»

Kuna laul on mõeldud laulmiseks III klassile, siis esitab selle antud juhul ainult grupp paremaid lauljaid. Seejärel küsib õpetaja: miks toksib tihane aknale? Lapsed vastavad, et ta palub süüa. Edasi järgneki vestlus lindude eest hoolitsemisest ja antud lugemispala käsitlemine.

Sama laulu võib meelde tuletada M. Kesamaa luuletuse «Aitäh, Toomas!» («Lugemik» I) õppimisel.

Uue materjali käsitlemist saab samuti lauluga elavamaks ja huvitavamaks muuta. Võimalusi on siin mitmesuguseid, kusjuures laulda sobib selliseid laule, mida on võimalik orgaaniliselt siduda tunni teemaga. Näiteks jutustuse «Orav ja tuul» puhul («Lugemik» II) — M. Krassevi laul «Orav» (L I), P. Runimo luuletust «Lõkkel tuli» käsitledes («Lugemik» III) — G. Ernesaksa laul «Lõkke juures» (L IV) jne.

Rakvere I Keskkooli õpetaja N. Kohver põimis koduloolise teema «Kuidas linnud pesa teevad» käsitlusse II kl. mitu õpitud laulu lindude mitmekülgsemaks iseloomustamiseks. Räägiti sellest, missugused linnud elutsevad meie metsades, leiti piltidelt rändlinnud ja meil talvitavad linnud, vesteldi mõningate lindude kõige iseloomulikumatest tundemärkidest.

Rähniga tutvumine meelitas laulma laulu «Rähn» (L I). Lastele meeldisid väga refrääni sõnad: «tuk-tuk-tuk-tuk-tuk — terr»; käost vesteldes lauldi tšehhi rahvaviisi «Käoke» (L II), seejuures leiti, mida laulus on matkitud; lõokese kohta esitas üks õpilane laulu «Lõoke» 1. salmi (L II); lõpuks kuulati paremate lauljate esituses J. Simmi

laulu «Kevadekuulutajad» (L IV) ning tuletati veel meelde, kuidas mõned linnud laulavad:

ööbik — kiriküüt, too piits...

pääsuke — midli-madli, kudli-kadli... jne.

Järgmiseks tunniks said õpilased ülesandeks laulda või deklameerida üks omal soovil valitud laul lindudest.

Viljandi III 8-kl. Kooli õpetaja E. Luhaäär sidus lugemispala «Päikesekiired» («Lugemik» I) lauluga järgmise vestluse kaudu: «Väljas muutub kõik ilusaks, ilmad on soojad. Kes selle üle eriti rõõmustavad? (Lapsed.) Meil on laul ka selle kohta.» Lauldakse laulu «Kevadel» (L I). Õpetaja jutustab tahvlijoonise ja aplikatsioonide abil veel sellest, kuidas päike äratas lõokese, jänku, kuke, mesilased. Seejärel loetakse pala, leitakse tundmata sõnad jne. Kinnistamiseks aga vastatakse küsimustele: mida tegi lõokene? Mida tegi jännes? ning lauldakse sobival kohal matkimisliigutustega laulu lõokesest ja jänkust.

Lugemispala «Kuldnokad jõudsid pärale» puhul («Lugemik» III) pärib õpetaja: «Aga kes on see, kes vilistab seal ülal kase otsas? (Vaadeldakse pilti kuldnokast.) Seljas on tal must kuub ja nokk kullane. Muidugi, see on kuld-nokk, meie esimene kevadekuulutaja, kes jõudis tagasi pikalt reisilt. Kuldnokkade saabumisest meie maale ja sellest rõõmust, mida nad oma tulekuga meile valmistavad, jutustab ka V. Reimani laul «Kuldnokk». Õpilased kuulavad laulu õpetaja esituses. Seejärel õpitakse ühiselt selgeks laulu 1. salm, mida korratakse veel järgmisel päeval.

Sama pala käsitlemisel vestles Viljandi III 8-kl. Kooli õpetaja A. Hommik õpilastega sellest, kuidas kuldnokale pesakasti valmistada. Tuletati meelde, mida on vaja pesakasti valmistamiseks, mida tehakse saega, mida hõõvliga, mida haamriga. Seejärel tegi õpetaja ettepaneku püsti tõusta ja lauluga oma lindudele pesakasti valmistada. Lauldi imiteerivate liigutustega M. Krassevi «Puutöölise laulu» (L III) ning veel suurema innuga arutasid lapsed edasi, miks linde on vaja kodu lähedusse elama meelitada, kuidas tuleks õigesti pesakasti valmistada jne.

Nõukogude kooli tähtsamate kasvatuslike ülesannete hulka kuulub oktoobrilaste ja pioneeride töö organiseerimine ja sisustamine. Et lapsed sellest tööst aktiivselt osa võtaksid, peab ta eelkõige huvitav ja kaasakiskuv olema.

Lugemikes on mitmeid palasid oktoobrilastest ja pioneeridest. Nende palade käsitlemine tunnis peab olema selline, et see suurendaks laste huvi pioneeritöö vastu, ärataks soovi ise sellest osa võtta. Laul aitab pioneerielu romantikat paremini välja tuua. Käsitledes selliseid luuletusi, nagu P. Rummo «Lõkketuli» («Lugemik» III) ja R. Parve «Laagriõhtu» («Lugemik» IV), aitab E. Kapi «Laul lõkketule juures» (L IV) pioneeride lõkkeõhtust palju eredama pildi luua.

Vesteldest teistest pioneeride üritustest sobivad saateks sellised laulud, nagu V. Muradeli «Pioneeride spordilaul» (L III), G. Ernesaksa «Pioneerid lähevad» (L IV), M. Starokadomski «Lõbusad matkajad» (L IV) jt. Oktoobrilastest on väga sobiv R. Rauhvergeri laul «Oktoobrilapsed» (L II), mida võib laulda vastavasisuliste palade puhul nii I kui ka II klassis.

Laul aitab konkreetsetes vormis selgitada ka oktoobrilaste ja pioneeride ülesandeid ning kohustusi. Selliste laulude hulka kuuluvad A. Ridali «Väike pioneer» (L II), D. Kabalevski «Pioneerisalk» (L III), L. Tautsi «Lenini teel» (L IV), S. Deškini «Noorte pioneeride marss» (L IV), M. Fredkini «Pioneeride marss» (L IV) jt. Õpetajal tuleb neid ainult leidlikult õppe- ja kasvatustöös ära kasutada.

Mõnikord võib sobiva teema puhul tunnis ka uusi laule õppida, kuid ainult sel juhul, kui see ei kahjusta tunni põhieesmärgi saavutamist. Luuletuse õppimine võiks näiteks sündida koos viisiga. Luuletus koos muusikaga annab sootuks eredama mulje ja jääb paremini meelde. Õpetajad, kes seda hästi mõistavad, võivad ka ise luua lihtsa viisikese luuletusele, millel see puudub. Seejuures tuleb mõistagi ettevaatlik olla, et lastele mitte kunstiliselt alaväärtuslikke katsetusi pakkuda. Sageli on kohaseks lahenduseks rahvaviiside sobitamine tekstile.

Enamik luuletusi meie lugemikest on viisistatud, kuid kõiki neid ei pruugi klassis laulda, esijoones muidugi selliseid, milles viis ei ole lastele arusaadav ja eakohane. Sellised on näiteks järgmised luuletused: K. E. Sööt «Allik» («Lugemik» III), K. Malm «Kask» («Lugemik» III), M. Veske «Ilus oled, isamaa» (Lugemik III), J. Smuul «Kalamees naerab» («Lugemik» IV), M. Veske «Kodumaa» («Lugemik» IV) jt.

Mõnikord saab laulu kasutada kodus õpitu kontrollimisel. Kui luuletusel on viis, on otstarbekas seda

enne küsitlemist ühiselt kordamiseks laulda. Mitmekesis-
tamise mõttes võib ka nii teha, et üks rida laulab ühe
salmi, teine — teise, kolmas — kolmanda jne. Isegi vas-
tamisel võivad õpilased esitada luuletust mitte ainult
deklameerides, vaid ka lauldes.

Lauluga on mõnikord hea õpitud meelde tuletada, sest
laul ei unune nii kergesti kui muu õpitu. Näiteks pala
«Päikesekiired» käsitlemisel I klassis («Lugemik» I) osu-
tus, et lapsed olid unustanud, kuhu lõokene oma pesa
teeb. See selgus aga kohe, kui lauldi kord laulu «Lõoke»
(L I) 3. salmi, milles ongi juttu lõokese pesa asukohast.
Lapsed ise leidsid, kui lihtne on niimoodi ununenut
meelde tuletada.

Hästi sobib laul õpitu kinnistamiseks ja tunni
lõpetamisel kokkuvõtteks. Näiteks I klassis
pala «Köögis» («Aabits») käsitlemise järel A. Karindi
laul «Abiks olen emal» (L II); IV klassis peale Fr. Tug-
lase pala «Illimari haigus» («Lugemik» IV) M. Sta-
rokadomski «Laul hommikvõimlemisest» jne.

Huvitavalt kasutas laulu õpitu kinnistamisel Valga
I Keskkooli õpetaja L. Rannala luuletuse «Mida kingid,
näärिताat?» («Aabits») käsitlemisel I kl. Tunni alguses
vesteldi näaridest, tunnistustest, kingitustest... Õpetaja
rääkis, et näarivana ei anna kinki niisama lihtsalt kätte.
Tuleb mõni luuletus lugeda, laulda, tantsida... Otsusta-
tigi neid õppima hakata.

Edasi järgnes töö luuletusega. Selle kinnistamisel küsis
õpetaja: Mida Mall ja Jaak näarivanalt kingiks palusid?
mispärast nad võivad kindlad olla, et näarivana neid ei
unusta? (Nad on hästi õppinud, salmid on hästi peas ja
laulud selged.) Kas meie ka mõnd salmi teame või laulda
oskame?

Lapsed jutustavad, deklameerivad, mõned ka laulavad.
Lõpuks teeb õpetaja ettepaneku: «Laulame nüüd ühiselt,
terve klassiga laulu, mida varem oleme laulmise tunnis
õppinud, et näarivana meid kuuleks, koolimajast ei möö-
duks ja meid soovitud kinkidega rõõmustaks.» Lauldakse
S. Taevi laulu «Näärivanale» (L I). Kodus jääb õpilastele
ülesandeks: 1) lugeda luuletus «Mida kingid, näari-
taat?», 2) õppida näarivanale esitamiseks mõni väike lau-
luke või salmike.

I kl. lugemikus leidub pala «Tibukesed», milles räägi-
takse sellest, kuidas kanaema Tuti haudus munadest

tibukesi ja siis nende eest hoolitses. Pala kinnistamiseks on väga kohane M. Krassevi laul «Kana», mille sisu sarnaneb lugemispalaga. (Õuel jalutab pisikeste tibukestega kana-emand. Öhtul uinutab nad, hommikul ärgates silmab ta väljas lapsi ja hakkab neid kartma. Lapsed rahustavad kanaema ja toovad tibukestele teri.) Sama laulu võib laulda järgmiselgi päeval lugemistunni alguses, kuna ta aitab ühtlasi meelde tuletada lugemispala sisu.

Meeleolukaks lõpetuseks tunnil on laul A. Haava luuletuse «Suur kontsert» («Lugemik» IV) käsitlemise puhul. Vesteldakse sellest, et kevadepoole, kui lumi juba sulama hakkab, ootame kõik pikisilmi soojade ilmade saabumist. Siis tulevad ju kaugelt maalt tagasi meie väikesed sulis-sõbrad — laululinnud, kes röömustavad meid oma siristamise ja lõõritamisega. Need on lõokesed, laulurästad ja kõikide lemmik-lauljatar — ööbik. Edasi vesteldakse A. Haavast, analüüsitakse luuletust jne. Tunni lõpetavas osas aga mainib õpetaja, et seda röömsat meeleolu, mida laululinnud oma saabumisega toovad, on paljud heliloojad väljendanud oma loomingus. Nad on loonud lindudest ilusaid laule ja toredaid muusikapalu. Helilooja Juhan Simm on kirjutanud röömsa, kevademeeleolulise laulu «Kevadekuulutajad» (L IV), milles on ilmekalt edasi antud lõokese, kukulinna, ööbiku ja laulurästa laulu. Kuna laul on laulutunnis õpitud, siis saab seda laulda kogu klassiga.

A. Haava luuletust «Suur kontsert» lauldakse Mozarti «Menueti» viisil (L V), mis on kohane kuulamiseks õpetaja või paremate lauljate ettekandes.

Sageli on lugemispalade lõpus mõni vanasõna. Mõnikord võib vanasõna tunni lõpetamiseks ka laulda. Näiteks «Mida õpid noores eas, seisab eluaeg sul peas» viisil «Kõla lahke laulukaja» (L I).

Võib laulda enne kirjandi, ümberjutustuse ja etteütluse kirjutamist. Etteütluse puhul aktiveerib see laste tähelepanu; kirjandi, ümberjutustuse kirjutamisel annab aga laul palju uusi mõtteid, äratav huvi ja laste tööd tulevad mitmekesisemad ning sisukamad. Näiteks kirjandi «Kolhoosilaste suvi» elustamiseks võib laulda V. Lipandi samanimelist laulu (L III), kirjandile «Meie talvised röömud» lisavad emotsionaalsust ja annavad huvitavaid mõtteid laulud «Kelgusõit» (L I), «Lumemees» (L II) jne.

Igakord pole vaja tunnis tervet laulu esitada. Ka ühe salmi laulmine võib soovitud eesmärgile viia. Näiteks Fr. Tuglase pala «Illimari haigus» puhul («Lugemik» IV) rõhutatakse ema hoolt lapse kasvatamisel ja selle juurde piisab R. Pätsi laulu «Emale» (L IV) ühest salmist:

Tõttamas sind vara kuulen,
tule paistel nõelud veel.
Olid kogu öö mu juures,
kui jäin haigeks õhtu eel.

E. Enno luuletuse «Liiri, lõõri, lõoke» («Lugemik» I) süvendamiseks võib laulda 1. salmi ja refrääni laulust «Lõoke» (L I).

Alati pole võimalik tarvisminevaid laule laulmise tunnis õpetada, ka teiste õppeainete tundides ei või selleks palju aega kulutada. Mõnikord ei vasta sisult sobiv laul laste hääleulatusele.

Neil juhtudel tuleb õpetajal kasutada mitmesuguseid teisi võtteid. Kui laul on mõnele lastele juba enne tuttav, võib seda tunnis laulda rühmade viisi ja eeslauljaga. Mõnikord võib sobiva laulu meloodia juba varem mõnele paremale lauljale selgeks õpetada, mille too siis tunnis ette kannab. Õpetaja võib ka ise laulu klassile esitada. Näiteks IV klassis töökangelastest vesteldes — G. Podelski laulu «Kodumaa kutsel», vesteldes emast — Tabatšnikovi «Ema» jms.

Domineerivaks peaks siiski olema ühine laulmine kogu klassiga.

Et laul esteetilise kasvatus eesmäärke täidaks, peab ta olema kõrvale meeldiv kuulata. Sellekohased eeldused on kõigepealt õige laulmise tehnika, mille süstemaatiline arendamine on küll laulutundide peamisi ülesandeid, kuid mida tuleks silmas pidada ka teistes tundides laulmisel, ja laulu mõtestatud ning ilmeka esitus. Ka laulu seostamisel teiste õppeainetega tuleb osutada laste tähelepanu sellele, milline on muusika iseloom (lõbus, rahulik, kurb) ja kuidas vastavalt sellele laulu tuleb esitada (pidulikult, elavalt, õrnalt jne.). Lapsed on selles suhtes küllalt vastuvõtlikud ja õpivad peagi eraldama, kuidas laulu esitamine sõltub selle sisust. See on väga suureks abiks ilmeka lugemise harjumuste kasvatamisel, ühtlasi õpivad lapsed lihtsate laulukeste najal tundma ka muusika väljendusvahendeid.

Väga elustavalt ja meeleolu loovalt mõjub õpilastele tunnis muusika kuulamine, ettemängimine klaveril või mõnel muul pillil. Paljud laulud, mis sisult hästi sobivad käsitletava kodulooteema või lugemispala juurde, kuid viisilt on lastele laulmiseks rasked, on aga jõukohased kuulamiseks kas õpetaja esituses või helilindilt. Kohaseks saatematerjaliks paljudele teemadele on samuti instrumentaalpalad. Toome selle kohta mõned näited.

J. Oro luuletuses «Sügis» («Lugemik» II) räägitakse külmast ja tuulisest oktoobrikuust. Peale luuletuse käsitlemist räägib õpetaja: «Tuule undamist ja vingumist olete te sügisel kõik kuulnud. Väga ilmekalt on seda kujutanud eesti vanema põlve helilooja Rudolf Tobias oma klaveripalas «Sügistuul». Õpetaja teeb ettepaneku seda klaveripala ühiselt kuulata ja annab vajalikke seletusi muusika mõistmiseks enne kuulamist ning selle käigus:

«Pala I osa algab vaikselt, liikudes madalates helides; näib, nagu hakkaks tuul vaikselt puhuma, sahistades lehtedes mööda maad, nagu võtaks puhanguteks hoogu. II osas liigub viis kõrgemale-kõrgemale, paisudes järjest tugevamaks ning muutudes pingerikkamaks. Tuul nagu puhuks valjemini. Tuul õõtsub puude ladvus ning rebib viimseid lehti... Lõpuks aga jääb viis jälle kord-korralt vaiksemaks, näib, nagu liiguksid suured tuulehood piki maanteed kaugele, nagu hakkaks tuule jõud raugema.»

Selline klaveripala kuulamine aitab lastel tunnetada sügisest meeleolu ning paremini mõista ka õpitavat luuletust. Ühtlasi on muusika kuulamine ja lapsepärane karakteriseerimine esteetilise kasvatuse seisukohast väga väärtuslik. See rikastab õpilaste muusikalisi kogemusi, kujundab nende maitset ja aitab kaasa muusikaliste väljendusvahendite mõistmisele.

Et lapsed tajuksid muusikateost esteetiliselt, emotsionaalselt, õpetame neid kuulama täielikus vaikususes ning kasvatame lastes harjumusi, mis on vajalikud kultuursele kuulajale.

Muusika kuulamisele peab eelnema lühikene vestlus. Õpetaja ütleb pala nimetuse ja helilooja nime, annab vajalikke selgitusi selleks, et õpilased aru saaksid, mis muusikas väljendub, kuidas helilooja on avaldanud oma mõtteid ja tundeid. Kõik see äratab huvi ja valmistab ette aktiivseks kuulamiseks. Selgitusi tuleb anda võimalikult lakooniliselt, et need tunnis palju aega ei raiskaks. Muu-

sika kuulamine tunnis — samuti nagu laulu kasutaminegi — peab olema ikkagi ainult vahend tunni teema mõjuvaks käsitlemiseks, aga mitte omaette eesmärgiks.

Sissejuhatuseks lugemispalale «Talvise lõkke ääres» («Lugemik» IV) on sobiv kuulata P. Tšaikovski klaveripala «Talvehommik». Alguses vesteldakse sellest, milliseid kauneid pilte pakub talvine loodus. Seejärel mainib õpetaja, et vene helilooja P. Tšaikovski on loonud lastele klaveripala «Talvehommik», mida kuulatakse ühiselt. Klaveripala on aeglane, rahuliku liikumisega, õpetaja saadab kuulamist mõningate seletustega: I osa algab vaikselt — helilooja tahab luua sellega pilti rahulikust, külmast talvehommikust. Kogu loodus on suikunud paksu lumevaiba all. Tuisupoisid on puud katnud toredate kuuvedega ning külmataat on joonistanud kõikjale kauneid lumelilli. II osas aga muutub viis jutustavamaks, näib, nagu laulaks tuul mingit kurba viisikest, heleistades jäätunud oksakesi puude ladvus.

Peale pala kuulamisele järgnevad väikest pausi räägib õpetaja, et samuti nagu P. Tšaikovski andis talvise looduse ilu edasi muusikaga, püüdis kirjanik Holger Pukk seda kirjeldada sõnadega oma jutustuses «Talvise lõkke ääres» («Lugemik» IV). Järgnebki lugemispala käsitlemine, sellest kaunite loodusekirjelduste leidmine jne.

Lugedes A. Kitzbergi jutustust «Kevad» («Lugemik» III) ja vaadeldes kevade tundemärke, sobib kuulamiseks hästi Maikapari «Valss». Selles klaveripalal on helilooja edasi andnud meeolusid kevadisest loodusest. Örn ning sujuva liikumisega muusika nagu jutustaks siidtiivaliste liblikate lendlemisest päikesepaistel õielt õiele, puude ja põõsaste õõtsumisest päikesepaistel pärast talvekülma. Kõigele sellele juhib õpetaja laste tähelepanu.

Muusika ja laul, mida lapsed kuulavad, samuti ka nende juurde kuuluvad seletused peavad olema eakohased, lastele arusaadavad, nende huvidele lähedased. Klassis klassi muutub nii muusika kui ka selgituste iseloom keerukamaks. P. Tšaikovski klaveripala «Lõokese laul» puhul I klassis juhitakse laste tähelepanu ainult lõolaulu imiteerivale karaktersele trillerdamisele; III—IV kl. aga osutatakse üha rohkem tähelepanu ka muusikas peituvate meeolude tunnetamisele, leitakse, et nimetatud pala annab edasi mitte niivõrd lõolaulu helilist järeleaimamist,

kui neid õrnu meeleolusid, mis inimeses ärkavad kevadi-
ses looduses.

Palju aitas muusika kaasa südamliku ja emotsionaalse
meeleolu süvendamiseks nende lugemispalade käsitlemi-
sel, milledes räägitakse emast. Luuletust «Emakesele»
(«Lugemik» III) käsitledes räägib õpetaja:

«8. märtsil pühitseme kõik naistepäeva. Sellel päeval
teete oma emale väikese kingituse ja olete talle eriti hea
laps. Ema on ju see, kes armastab teid üle kõige ja hoo-
litseb kõige enam teie eest. Ka emale pühendatud laulud
on kõik väga südamlikud ja armsad. Kuulame vene heli-
looja Gretšaninovi klaveripala «Ema õrnused». Selle me-
loodia on väga õrn ja südamlik; kuulates tundub, nagu
istuksid ema juures ja ta jutustab sulle midagi, paitades
vahete-vahel su peakest. Teises osas on meloodia elavam,
ema jutustus muutub nagu ärevamaks. Siis aga on viis
jällegi rahulik ja õrn, algusmeloodia kordub uuesti.»

Muusika kuulamine on seda viljakam, mida rohkem õpe-
taja suudab selle kaudu õpilaste tundemaailma mõjutada.
Eespool mainitud teemat II kl. käsitledes kasutas õpetaja
M. Saare «Hällilaulu». Õpetaja hingestatud jutustus emast
jättis lastele sügava mulje. Sellele järgnes pala esitamine
klaveril. Laulu õrnus, hellus ja soojus, rahulik, kiigutav
meloodia äratasid samasuguseid tundeid ka lastes. Ja kui
õpetaja laulu lõppakordi pikalt kõlama jättis, sosistas
keegi lastest: «Uinus». Ja siis järgnes kolm-neli sekundit
vaikust, mis on õpetajale nii paljuütlev ja kallis; see rää-
gib sügavast kaasaelamisest, sügavast esteetilisest tun-
netusest, mis oligi eesmärgiks.

Muusika väljendab peamiselt mitmesuguseid meeleolu-
sid ja tundeid. See toimub vastava iseloomuga meloo-
diate, harmoonia, dünaamika ja mitmesuguste teiste väl-
jendusvahendite kaudu. Üsna tihti aga kasutavad heliloo-
jad mitmesuguste eriti karaktersete situatsioonide väl-
jendamiseks ka mõnesuguseid imiteerivaid häälistsusi
(näiteks vaikset lehekohinat — viiulite maheda tremologa
kõrgregistris, karjasarvelugu — oboe soologa jne.). Sel-
lised väikesed programmilised palad on lastele, arvesta-
des nende mõtlemise piltlikkust ja konkreetset, kõige
mõistetavamad. Lugemistundides on nad sageli suureks
abiks loetust selgema pildi loomisel.

Sobiv on muusika kuulamisega seostada lugemispala
«Sepikojas» («Lugemik» II), milles räägitakse sellest,

kuidas Rein maal sepikojas käis ja mida ta seal nägi. Et õpilastel sepikojast veelgi eredam ja selgem kujutus te- kiks, võib peale lugemispala käsitlemist kuulata ühiselt J. Jürme klaveripala «Sepikojas». Pala algab tugevate kõlavate löökidega, nagu taoksid sepad vasaraga alasi pihta. Edasi kuuleme kõrgetoonilist lõbusat viisi. Tundub, et sepp on sattunud hoogu ning laseb heatujuliselt vilet. Töö läheb tal nähtavasti hästi! Mõneks hetkeks katkestab sepp vile. Ta hakkas vist suuremat rauatükki taguma ja see nõuab talt rohkem jõudu. Nüüd kõlavad vasaralöögid teravalt. Seejärel aga jätkub endine lõbus vilelugu. Vasaralöögid kõlavad ühetasaste madalate helidena.

Igas klassis, nii lugemis- kui ka koduloo tundides rää- gitakse kodu- ja metsloomadest. Viimaste iseloomustami- sele aitab sageli kaasa muusika, luues palju eredamaid kujutlusi, kui me seda sõnadega suudame teha.

I kl. võib peale pala «Kolm karu» («Lugemik» I) käsit- lemist lasta kuulata, kuidas kujutatakse karu muusikas. Opetaja räägib:

«Karu oleme küll enamasti ainult pildil näinud, aga mõni on teda vahest ka loomaaias vaatamas käinud. Nüüd lugesime karudest ja teame, millised nad on (nal- jakad, kohmakad, mõmisedjad). Kes on karu mõmisedmist kuulnud? Missuguse häälega ta mõmised? (Jämeda hää- lega.) Nüüd kuulamegi üht klaveripala, mis tahab anda pildikese karust. Pange tähele madalaid helisid, mis tun- duvad karu kohmakate sammudena ja mõmisedmisena.»

Järgneb V. Rebikovi klaveripala «Karu» (L IV) esita- mine.

Muusikapalade abil saab eriti hästi tutvustada lapsi hoomade häältega. Selleks sobivad paljud osad C. Saint- Saens'i «Loomade karnevalist». Opetaja räägib lastele:

«Paljud teist on kindlasti käinud loomaaias ja näinud seal ka niisuguseid loomi, kes ei ela meie maal. Juba loomaia väravast sisenedes võite kuulda väga mitme- suguste loomade hääli. Kõikidest tugevamana kostab aga suurest raudvõredegaga puurist hirmutekitav hääli. Kuu- lake, kas tunnete ära, kes on see loom, kes sellist häält teeb? (Näide «Lõvid» helilindilt «Loomade karnevalist», milles on orkestripillidega eriti ilmekalt edasi antud lõ- vide mõirgamist.) See oli lõunamaine loomade valit- seja — lõvi. Helilooja on kujutanud seda häält väga tugevate helidega. Kuulake nüüd kogu lõvide osa «Loo-

made karnevalist». Pange tähele, kuidas muusikahelid paisuvad kord tugevamaks, kord vaibuvad, just nagu lõvi mõirgab.»

Lugedes palasid kanaperest («Piiks, piiks» — «Lugemik» II, «Kukeke ja kanake» — «Lugemik» I jt.) või käsitledes sama teemat koduloos, võib õpetaja teha ettepaneku kuulata lugu kukest ja kanadest samast heliteosest («Kuked ja kanad» Saint-Saens'i «Loomade karnevalist»). Õpetaja lisab muusikale selgituseks:

«Kujutlege, et õues sammub uhke kirju kukk. Ta on leidnud toidu hulgast maiuspala ning kutsub ka kanaperet sööma. Kanad tulevadki kaagutades, otsivad teri, aga ei leia neid — kukk on terad ise ära söönud. Kanad muutuvad rahutuks. Muusikas kuulemegi seda, kuidas nad pahaselt kaagutavad. Nende ärevus kasvab ja ka muusika muutub järjest elavamaks ja rahutumaks.»

Helilooja R. Ploom on muusikapalas «Kukepolka» kujutanud tabavalt kuke laulu. Algul püsib viis ikka ühel helil ja siis teeb äkilise hüppe üles, just nagu kukk kireks. Sedagi muusikapala võib klassis kuke iseloomustamiseks kasutada.

Muusikapala esitamisel võib mõnikord rakendada ka õpilasi, kes oskavad mängida mingil instrumendil. Neile on see omapäraseks eksamiksi klassi ees, teistele õpilastele aga vahelduseks õppetöös ning stiimuliks muusikaga tegelemiseks.

Teema «Sügis» käsitlemise puhul II kl. tõi väike Juta õpetaja ettepanekul viiuli klassi ja mängis kurva «Sügislaulukese». Lapsed kuulasid tähelepanelikult, ehkki tütarlaps mängis veel nõrgalt. Otsustati, et selle teema lõpetamise puhul kuulatakse sama laulukest veel kord. Teistkordsel kuulamisel lapsed leidsid, et Juta on hakanud seda laulu juba paremini mängima, et ta oskab edasi anda sügise nukrat meeleolu. Tütarlaps aga hakkas veelgi suurema innuga harjutama.

Valga I Keskkooli õpetaja E. Laar kasutas lugemispala «Võluhelid» («Lugemik» IV) käsitlemisel muusikat järgmiselt. Uut materjali alustati eesti rahvaviisiga «Laulu mõju». Vesteldi lühidalt laulu sõnade «Kui ma hakkas laulemaie, jääb siis küla kuulamaie...» üle. Õpilased nimetasid kaasõpilasi, kes mängivad hästi klaverit. Üks neist esitaski klaveril P. Tšaikovski «Lõokese laulu» ja S. Maikapari «Valsi». Edasi luges õpetaja katkendi «Võlu-

helidest»: «... Niipea aga, kui Muusik hakkas oma paju-
pilli puhuma, jäi silmapilkselt kõik vaikseks. Helid ängis-
tasid südant; tundus, nagu mingisugune võim haaraks
ning tõstaks, üha tõstaks ikka kõrgemale ja kõrgemale,
vastu lähenevale koidule, selgesse taevasse, laia sinisesse
taevaavarusse. Noormehed ja neiud istusid vaikselt, istu-
sid...»

Õpetaja luges teisegi katkendi samast lugemispalast.
Mulje süvendamiseks mängis klaveril klassi parim män-
gija. Seejärel jätkus jutustuse analüüs, millest õpilased
nüüd veelgi suurema huviga osa võtsid.

Niisugused toimingud, kui nad on leidlikult korralda-
tud, mõjuvad vaimu värskendavalt, soodustavad õppe-
materjali paremat omandamist ja süvendavad õpilastes
muusika mõistmist.

Paraku on muusika kuulamine siiani teiste õppeainete
tundides (ja isegi laulutundides veel) vähest kasutamist
leidnud. Põhjuseks on mitmesugused tehnilised raskused,
sobivate heliplaatide vähesus jne. Hea tahtmise ja loova
suhtumise juures saab aga iga õpetaja sel alal nii mõn-
dagi ära teha.

Kirjatehnika tundides on väga soovitav
laulu kasutada puhkehetkedeks. Paljud võtted on siin
samad mis lugemistunnis.

Et luua vastav meeoleu enne mingi sõna või lause kir-
jutamist, võib laulda laule, milles see esineb. Nii liitis
Viljandi III 8-kl. Kooli õpetaja P. Ronk kirjatehnika tunni
II klassis ühtseks tervikuks eelmise lugemistunni tee-
maga. Peale ettevalmistavaid kirjaharjutusi, tähtede õige
seostamise kordamist ja kirjutamise harjutamist taktiluge-
misega rääkis õpetaja: «Eelmises tunnis me kõnelesime
sellest, millised linnud saabuavad meile kevadel. Kellele jäi
meelde, millised linnud need olid? Me teame ka üht laulu-
kest selle kohta, kuidas linnukesed kevadel meid rõõmusta-
vad. Laulame seda koos!» Lauldakse laulu «Kevadel» (L I)
koos matkimisliigutustega. Seejärel asutakse kirjutama
lauseid samast laulust. Õpetaja kirjutab tahvlile laulu 1.
rea: «Juba linnukesed väljas laulavad»; õpilased kirjuta-
vad vihikusse. Peale kirjutatu analüüsi kirjutatakse juurde
veel 2 lause: «Kenad kasekesed kingul kohavad». Kodus
jääb ülesandeks kirjutada sama veel kaks korda.

Aabitsa-eelsel perioodil tuleb suurt tähelepanu pöörata
kirja õpetamiseks vajalikele eelharjutustele. Lastes tuleb

arendada rütmitunnet, et saavutada hiljem rütmilisus kirjutamisel. Rütm omandatakse kirjutamisel siis, kui kirjutamisvahend tuuakse ülevalt alla, vajutades sellele tugevamalt (paisjoon), ning ülespoole liikudes rõhuta osa (juusjoon). Rütmilisel lugemisel võiks see olla vastavalt «üks» — käelöök alla, «ja» — käelöök üles.

Eelharjutusi teeme algul kogu käe ulatuses, takteerides löögi juures alla — «üks», üles — «ja». Siis sooritame samu liigutusi käe randmega, lauldes seejuures silpe «üks-ja, üks-ja» mõnel tuntud viisil, näiteks «Meie kiisul kriimud silmad» (L I). Sama võtet võib kasutada ka üksikute tähtede (*d, u, i, l* jt.) rütmilisel kirjutamisel.

Kirjatehnika tunnis võib teha ka mitmesuguseid laulu ja muusikaga seotud sõrmeharjutusi. Kuna väikelapse sõrmelihased on veel vähe arenenud, siis tuleb nende treenimisele tõsist tähelepanu osutada. Selleks võib laulu saatel lihtsaid sõrmeliigutusi sooritada; samuti on otstarbekohane sõrmedega laual klaverimängu liigutusi imiteerida, seejuures lihtsat viisi lauldes. Võib imiteerida ka orkestri mängu, lauldes R. Pätsi seatud rahvaviisi «Igaühel oma pill», kusjuures iga rida «mängib» ise pilli. Pärast võib osad vahetada.

Käe- ja sõrmelihaste eelharjutusteks pakuvad kõige hulgalisemalt materjali mitmesugused imiteerivate liigutus- tega laulud, nagu M. Terri «Loomade pidu» (... sika-saka-sika-saka sarvedega ..., L I jt.).

Vahel harva võib kirjatehnika tunnis kasutada laulu ka lihtsalt puhkuseks. See on eriti vajalik siis, kui lapsed kirjutavad alles üksikuid kirja eelharjutusi, mida on raskem siduda mingi teema ja sellele vastava lauluga. Puhkuseks on eriti sobivad mitmesugused mängulise iseloomuga laulud, nagu «Töömäng» (L I), «Mutionu pidu» (L I), «Meistrimehed» (L II), «Rongisõit» (L II), «Kes aias» (L II), «Me lähme rukist lõikama» (L III) jt.

Laul on abiks õppematerjali omandamisel ka keeleõpetuse tundides.

Paljud õpetajad on kasutanud laule silbitamisel, sest lauldes on silpe eriti kerge eraldada. Selleks sobivad niisugused lihtsad laulukesed, nagu «Kevadel» (L I), «Keramas» (L I), «Tiiu, talutütrekene» (L I) jt. Laulmisel võib silpe ka koputada, plaksutada ja marssida. Silbitamise puhul võib mõne tuttava viisiga laulda kahe- ja kolmesilbilisi sõnu jne. Pärast tähestiku lõpetamist on kasu-

lik seda kinnistamiseks laulda, et tähtede järjekord paremini meele jääks.

Aa bee dee ja e ja gee, haa i joll kaa ell emm enn o pee

arr ess tee ja u ja vee õ ja a ja o ja ü

1) Kas on ju - ba sel - ge see pikk ja ras - ke aa bee dee ?
 2) Ei veel o - le sel - ge see pikk ja ras - ke aa bee dee.
 3) Nüüd meil ju - ba sel - ge see lõ - bus, ker - ge aa bee dee!

Võib laulda ka täishäälikuid ja sõnu, mille ees asub koma «aga, et sest, siis kuid ees on oma») jms. Selleks on sobiv kasutada lihtsaid viisikesi laulikust või neid ise luua. Mõningaid reegleidki saab sel viisil paremini meelde jätta.

Keeleõpetuse tunnis võib kasutada laulu puhkuseks ja vahelduseks enne kirjutamist. Kui näiteks harjutuses on juttu laste tööst, võib laulda eesti rahvaviisi «Töömäng» (L I), kui harjutus on kevadeteemaline, sobib lastelaul «Kevadpidu» (L II) jne.

Toome ühe näite eesti keele tunnist II klassis, kus teemaks oli «Pikk täishäälik» (kinnistamine). Tunni alguses asetab õpetaja tahvlile kordamööda järgmised aplikatsioonid: küünal, vaas, vaat, puu, põõsad, seemed, Õpilased leiavad vastavates sõnades pika täishääliku ja moodustavad lauseid.

Kodus oli õpilastel pähe õppida «Mänguke» («Eesti keele õpik» III kl., harj. 34). Seda lauldakse viisil «Uhti, uhti, uhkesti» (L III).

Edasi hakkab õpetaja koostama jutukest aplikatsioonidega, et süvendada pika täishääliku leidmist sõnades ja õpetada selgeks täishäälikute järjekord. Kõigepealt asetatakse tahvlile tüdruku aplikatsioon. Õpetaja räägib:

«See tüdruk on meile eelmistest tundidest juba tuttav. Tuletame meelde tema nime, selles on pikk täishäälik aa.» Tüdruku kõrvale asetab õpetaja poisi aplikatsiooni, öel-

des, et vend tuli ka kaasa. Vennale pannakse nimeks Eedi. Nendega koos tuli koer Piitsu jne...

Aplikatsioone ja tahvlijoonist kasutades koostatakse õpilaste abiga jutukene «S e e n e l».

«Aada ja Eedi läksid metsa seenele. Nende järel jooksis Piitsu. Teel möödusid lapsed suurest koolimajast. Varsti jõudsid nad metsa. Metsas kasvasid suured puud ja põõsad. Kuuskede all oli palju seeni. Lapsed korjasid korvid ääreni täis. Äkki nägi Aada põõsas vöödilist looma. (Õpetaja peidab põõsa taha selle looma aplikatsiooni.) Mis te arvate, mis loom see oli? Aada hakkas appi hüüdma. Põõsa tagant aga tuli välja kass, kes neile oli metsa järele jooksnud. Vend naeris öde ja ütles, et ei tohi nii arg olla.»

Jutustuse käigus kirjutatakse tahvlile üksteise alla järgmised sõnad: **Aada, Eedi, Piitsu, koolimaja, puud, põõsad, ääreni, vöödiline, hüüdma.**

Edasi hakatakse mõistatama, missuguseid seeni lapsed korjasid. Õpetaja asetab tahvlile kärbseseene aplikatsiooni ja küsib: «Kes tahaks koos Aada ja Eediga neid seeni korjama minna?» Lapsed leiavad, et neid seeni ei võigi korjata, kuna nad on mürgised. Seejärel asetab õpetaja tahvlile kuuseriisika ja puraviku aplikatsioonid ning lubab püsti tõusta õpilastel, kes tahavad neid seeni korjata. Selle peale tõusevad kõik püsti ning otsustatakse, et küllap Aada ja Eedi selliseid seeni korjasidki. Seejuures tuletatakse ühiselt meelde E. Humperdincki laulu «Mehikene metsas» (L II), mis on lastele puhkuseks, ja töö jätkub.

Tahvlile kirjutatud sõnadest leitakse pikad täishäälikud, kriipsutatakse need alla ja loetakse kooris allakriipsutatud häälikud. Õpetaja märgib selgituseks, et see ongi täishäälikute järjekord.

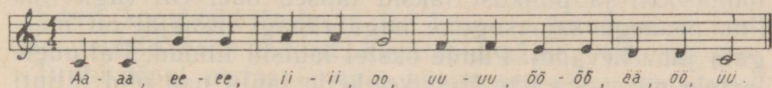
Kinnistamiseks organiseerib õpetaja väikese mängu. Tahvlile kirjutatakse tulp

a — 1	u — 5
e — 2	õ — 6
i — 3	ä — 7
	ö — 8
o — 4	ü — 9

Õpetaja kirjutab tahvlile sõnu numbritega, õpilased peavad mõistatama, mis sõna see on:

13 — ai, 23 — ei, 55 — uu, 88 — öö jne.

Et täishäälikute järjekord paremini meelde jääks, lauldakse seda mitu korda järgmise viisiga:

Lõpuks selgitatakse, mida kodus teha tuleb.

Üsna sageli saab lihtsaid laule kasutada harjutusena mingi teema käsitlemisel. Võib leida laulust pärisnimesid, täis- ja kaashäälikuid, nimi- ja omadussõnu jne. Toome selle kohta ühe näite eesti keele tunnist III klassis. Tunni teemaks on «Tegusõna».

Uue materjali käsitlemist alustades räägib õpetaja:

«Meie pioneerirühmale tehti ülesandeks hakata hoolitsemata ühe lasteaia laste eest: valmistada neile kingitusi, käia mudilastele esinemas jne. Täna tunnis lähemegi mõttes külla lasteaeda ning õpime seejuures tundma üht uut sõnaliiki.»

Vaadeldes ühiselt seinapilti lasteaia, mõeldakse sellele pealkiri ja hakatakse pildi kohta lauseid moodustama. Õpetaja abistab küsimustega: Kuidas veedavad lapsed lasteaias oma aega? (Vastus kirjutatakse tahvlile ja leitakse küsimus sõnale «veedavad».) Millega mängib väike Ants? Mida ehitavad Enn ja Heino? Mida teevad Maie, Kai ja Anne?

Vastused kirjutatakse tahvlile, õpilased kirjutavad ka oma vihikuisse. Leitakse küsimused tegusõnadele, mis on värvilise kriidiga tahvlile kirjutatud.

Loetakse kooris värviliselt kirjutatud sõnu, leitakse, et kõik nad näitavad tegevust. Õpetaja ütleb:

«Sõnu, mis näitavad tegevust, nimetatakse tegusõnadeks. Täna hakkamegi tegusõnu õppima. (Vihikuisse ja tahvlile kirjutatakse pealkiri «Tegusõna».) Nüüd lähme tagasi lasteaeda ja vaatame, millega lapsed seal veel tegelevad. Lõunani oli jäänud veel natukene aega, aga lapsed olid mängimisest juba väsinud. (Õpetaja küsib: «Mõistatage ära, mida nad siis tegema hakkasid?») Lapsed kogunesid kasvataja ümber ja hakkasid kuulama muinasjuttu. Loeme ka meie seda muinasjuttu. Seejuures on vaja teil täita väike ülesanne: leida

igast lausest tegusõnad ja esitada neile küsimus. (Õpetaja loeb pala «Hunt ja teder» — «Eesti keele õpik» III kl. — ning õpilased leiavad lausetest tegusõnu.) Peale lõunasööki ja puhkust läksid lapsed õue. Oli väga ilus ilm, peaaegu samasugune nagu tänagi. Kõikjal oli märgata juba kevadet. Puude okstel laulsid linnud. Paljudele lastele meenus väike linnuke, kelle laulu nad olid hiljuti põllu kohal kuulnud. Nad oskasid temast ka ise laulda. Mõistatage, milline laul see võis olla? ... Laulame meiegi seda laulu!»

Lauldakse laulu «Lõoke» (L I) ja leitakse tegusõnad selle 1. salmist:

Taevas paistab päike,
olen lõoke väike,
laulan liiri-lõõri-laa,
tule sinagi laulma.

Leitakse tegusõnad samuti laulu 3. salmist. Seejärel vesteldakse veel kevadest. Õpetaja näitab kaardikestele kirjutatud nimisõnu: kevad, päike, lumi, tuul, mesilased, puud, lõoke, muru jne.

Õpilased peavad valima nende juurde tegusõna ja moodustama suuliselt lauseid kevadest.

Tund lõpeb lastelaulu «Kevadpidu» (L II) laulmisega.

Abja rajooni Longi Algkooli õpetaja V. Pugal on laulmist edukalt kasutanud jutustava ja küsilause õpetamisel, valides selleks E. Arro laulu «Mõistke, mõistke, õed hellad» (L I). Uue materjali käsitiemist alustades laskis õpetaja laulda nimetatud laulu kahel õpilasel vaheldumisi:

- I õpilane — «Kellel pikad põllepaelad?»
- II „ — «Pajul pikad põllepaelad.»
- I „ — «Kellel valge kasukas?»
- II „ — «Kasel valge kasukas.» jne.

Teistel õpilastel oli ülesandeks kuulata ja leida, mis kummagi õpilase laulu tekstis erinevat on. Leiti, et laul sisaldas küsimusi ja vastuseid. Õpetaja tutvustas õpilasi küsilause ja jutustava lause mõistega. Seejärel tuletati näidete varal reegel (küsilause lõpus on küsimärk, jutustava lause lõpus on punkt) ning rõhutati õige intonatsiooni vajalikkust selliste lausete lugemisel.

Reegli kinnistamiseks ja õige intonatsiooni harjutamiseks lauldi sama laulu veel kord. Õpetaja jaotas klassi

kahte rühma nägudega vastamisi. Üks rühm laulis küsi-
vaid tekstiosasid, teine rühm vastas, kusjuures rühma
esindaja näitas iga fraasi lõpul vastasrühmale vajalikku
kirjavahemärki.

Edasi koostasid õpilased ise küsi- ja jutustavaid lau-
seid, leidsid neid õpikust, kirjutasid näiteid tahvlile, jne.

Tunni lõpul esitas õpetaja küsimuse: «Kas teate veel
mõnd laulu, milles küsimus esitatakse ja sellele vastus
antakse?» Õpilased nimetavad saksa rahvaviisi «Kes elab
metsa sees?» (L I), mida tunni lõpetuseks ühiselt laul-
dakse.

Mitmesuguste muusikaliste võtetega saab palju kaasa
aidata õpilaste ilmeka kõne arendamisele. Õpetaja üles-
andeks on harjutada õpilasi hääleorganeid õigesti kasu-
tama, et hääl oleks kõlav, suu liikuv, dikt-
sioon selge. Selleks võib kasutada häälikute, silpide,
sõnade ja lausete lugemist. Keeleõpetuse tundides on soo-
vitav sageli hääldada «liikuva suuga» ja mitmesuguse
hääletugevusega (valjusti, poolvaljusti, vaikselt, sosinal)
aa, ee, ii, samuti *ai, ei, oi, ui*. Sedasama võib teha ka laul-
des, kasutades sobivat viisikest.

Sellised hääleharjutused on ühtlasi abiks ja vaheldu-
seks teadmiste omandamisel. Näiteks pika täishääliku
õppimisel võib lugeda pika täishäälikuga sõnu lauses val-
justi ja kõlavalt, teisi sõnu aga sosistades.

Kasulik on sõnade silbitamine ja koorislugemine kord
fortes, kord *pianos*, kord *pianissimos*.

Pauside harjutamiseks võib kasutada taktilöömist:
taktikepi ots langeb koma või punkti juures alla. Saab
kasutada ka koputamist, näit. koma tähistatakse kahe,
punkti kolme koputusega jne.

Sellised harjutused võtavad tunnist paar-kolm minutit,
kuigi on väga vajalikud ilmeka kõne ja lugemise arenda-
misel. Ühteaegu õpetavad sedalaadi harjutused tajuma
lause intonatsiooni, mis on tähtsaks eelduseks lausest kui
mõttelisest tervikust arusaamiseks ning kirjavahemärkide
tarvitamiseks.

Kuna laulmine nõuab hääleaparaadi pidevat treenimist,
siis aitavad need harjutused tõhusalt kaasa ka lauluoskuse
arendamisele.

Analoogiliselt emakeele tundidele kasutatakse muusikat
ajaloo ja koduloo õpetamisel. Kuna eespool oli
sellekohastest võtetest põhjalikumalt juttu seoses luge-

mistundidega, siis toome lisaks ainult veel mõned näited.

Teema «Mida õpetab meile ajalugu» puhul on sobiv laulda Dunajevski «Laulu kodumaale» (L VI), jutustusse talurahva elust-olust ja kommetest XIX sajandil on kohane põimida eesti rahvalaulud «Vastlad» (L III) ja «Oh mina väike mehekene» (L IV); 1905. a. revolutsiooni teema juurde sobivad «Internatsionaal» (L VII), «Julgesti, vennad, nüüd tööle» (L III) jne.

Toome mõned näited koduloo teemade lauluga sidumise kohta III kl.: köögiviljade kasutamisest toiduks — valgevene rahvaviis «Kartul» (L VI); «Sügisel pargis, metsas» — H. Kõrvitsa laul «Sügisel» (L II) ja P. Preobraženski «Sügis võttis lehed» (L III); lindude rändamisest — «Teele, tee, kurekesed» (L II); «Metsatööd» — M. Krassevi «Puutööliste laul» (L III) jne.

IV klassis on õpetajad koduloo tundides õnnestunult kasutanud muusikat selliste teemade puhul, nagu «Matk kaardil Lõuna-Eestisse» — K. A. Hermanni «Minge üles mägedele» (L VII); «Matk kaardil Lääne-Eestisse» — G. Ernesaksa «Kalamees naerab»; «Reis kaardil Moskvasse» — Lepini «Tere, Moskva» jt. Kuna nimetatud laulud on I—IV kl. laulmiseks rasked, siis võib siin kasutada selliseid eespool mainitud võtteid, nagu laulmine eeslauljaga, õpetaja ettekanne, laulude ja muusika kuulamine heliplaadilt jne.

Nagu me juba mainisime, on üldised põhimõtted laulu kasutamisel koduloos samad mis emakeele lugemistundide puhul. Lisaks sellele pakub aga kodulugu laulmiseks veel mõningaid erilisi võimalusi.

Kodulooliste teemade käsitlemine põhineb eelkõige vaatlusel. Vaatlused omakorda eeldavad õppekäikude ja praktiliste tööde korraldamist, mida on sageli sobiv siduda lauluga.

Kui lastel tuleb õppekäigul läbida jalgsi mingi pikem või lühem vahemaa, on kõigiti kohane laulda mitmesuguseid marsilaule, nagu M. Krassevi «Matkale» (L II), B. Kõrveri «Meie marsisamm» (L II), ungari rahvaviis «Poisid, ritta!» (L II), R. Pätsi «Laste marss» (L III), E. Kapi «Lauluga me lähme metsa» (L IV), M. Starokodmski «Lõbusad matkajad» (L IV) jms. Lauldes tundub tee lühem ja sammgi muutub kergemaks.

Õppekäikudel kodu- ja kooliümbrusesse sobivad ka mit-

mesugused koduteemalised laulud, nagu lastelaul «Mu koduke» (L II) jt.

Mõnikord võib vaatluse või praktilise töö vastu huvi äratamiseks vahetult enne seda laulda mõnda samateemalist laulu. Näiteks lindude söötmist organiseerides sobivad sissejuhatuseks S. Taevi laul «Talveime» (L IV) ja ungari rahvaviis «Tihane» (L IV), enne õppekäiku kevadisse metsa sobib laul «Kevade ootel» (L IV) jne.

Enamikul juhtudel peaks aga laul siiski vaatluse käigust iseenesest välja kasvama, süvendades seega veelgi saadud muljeid ja luues teema käsitlemist soodustavaid emotsioone. Näiteks köögiviljade tundmaõppimisel kooliaias sobib hästi M. Terri meeoleukas laul «Sügis aias» (L I); kolhoosipõllul sügistööde jälgimisel võib laulda selliseid laule, nagu «Lõikuse laul» (L IV), «Talu rahva mäng» (L III) ja «Punavoor sõidab» (L I). Õppekäigul talvisesse loodusesse, selle omapära ja ilu vaadeldes on meeoleolu loomiseks väga kohased M. Härma «Lumi nagu valge samet» (L III) ja H. Otsa «Talverõõm» (L II); kevadises metsas rännates aitavad looduse ärkamisest veelgi eredamat pilti luua lasteviis «Juba kased kohavad» (L IV) ja V. Kapi «Aasal õitseb mahlakann» (L III).

Laulda võib ka ilmavaatluste puhul, õppekäigust kokkuvõtte tegemisel tunnis jne. Võimalusi on siin veel palju, kõigi nende juures tuleb aga silmas pidada, et laul ei oleks kunstlikult teema käsitlusele põimitud, vaid kasvaks sellest orgaaniliselt välja. Ainult sel juhul aitab muusika seostamine kodulooga kasvatada armastust meie kodumaa vastu ja äratab huvi selle tundmaõppimiseks.

ARITMEETIKA.

Nagu sellekohased andmed näitavad, kasutatakse aritmeetika tundides laulu aruharva. Ometi on siingi laulu kasutamine mitte ainult võimalik, vaid ka tulemusrikas. Aine ise on abstraktne ja nõuab lastelt küllaltki suurt pingutust, laul aga toob tundi elevust, töötahet ja värskust, aitab konkretiseerida mõningaid matemaatilisi mõisteid ning ülesandeid. Alljärgnevas on juhitud tähelepanu mõnede laulu kasutamise võimalustele ja moodustele aritmeetika õpetamisel.

Mõningaid laule võib kasutada arvude mõiste konkreetise erimiseks juba I klassis esimestes tundides. Näiteks arvu 3 puhul lauldakse R. Pätsi laulu «Igaühel oma pill» (L II), kusjuures 3 õpilast imiteerivad, vastavalt laulu sõnadele, klassi ees pillimängu. Samuti sobib siia laul «Ratsasõit» (L I). Lauldakse «... üks, kaks, kolm, lendab tuhk ja tolm...», kusjuures lüüakse kätega 3 korda plaksu üleval, 3 korda all, või marsitakse 3 sammu edasi, 3 tagasi.

Paari mõiste selgitamiseks sobib «Me lähme rukist lõikama» (L III). Arvude loendamisel ühest kümneni, arvutamisel kümne piires ning üheliste ja kümneliste mõiste selgitamisel võib kasutada laulumängu «Üks ühte ja kaks ühte...» jne.

Sügisel kasutatakse arvude õppimisel palju mitmesuguseid aplikatsioone (oravad, jänesed, seened, õunad jne.). Et tundi vaheldust tuua ja huvi äratada, võib neile saateks valida vastavasisulisi laule, nagu M. Terri «Kütt ja jänes» (EL), M. Krassevi «Orav» (L I) jt.

Igas aritmeetika tunnis, eriti I—II kl., saab kasutada rütmilist koputamist. See koondab laste tähelepanu, on tunnis puhke- ja ergutusminutiks, sest siin me anname lastele võimaluse liikuda ja tegutseda ning aitame kaasa laste rütmitunde arendamisele. Rütmilist koputamist võib kasutada paljudes eri variantides. Arvude loendamisel võib kasutada alljärgnevat võtet:

õpetaja kirjutab tahvlile arvu, 1. ja 2. rida peavad koputama sama arvu, 3. rea õpilased aga kontrollivad neid; paaritu ja paarisarvu mõiste selgitamisel võib teha nii, et 1. rida lööb paaritu arvu juures plaksu, 3. rida koputab paarisarvu juures, 2. rida kontrollib.

Sama mõiste kinnistamisel võib kasutada tugevat ja nõrka koputust. See aitab ühtlasi selgitada ka rõhuala (takti) mõistet.

Eriti edukalt ja mitmekesiselt saab rütmilist koputamist rakendada aritmeetiliste tehete sooritamisel. Näiteks:

tahvlile on kirjutatud $9 +$ (esimene arv ja tehte märk), õpetaja koputab teise arvu, õpilased aga vastuse;

õpetaja ütleb tehte ja koputab mõlemad arvulised andmed, õpilased aga vastuse.

Sedasama moodust võib kasutada tekstülesannete la-

hendamisel. Näiteks: «Õues suusatasid (4 koputust) ... poissi. Siis tulid (3 koputust) ... tüdrukut veel juurde. Mitu last oli suusatamas?» (Lapsed koputavad vastuseks 7 korda.)

Lisaks muule tööle võib I klassis kasutada sageli laulu ennast ülesandena. Näiteks laulu «Muti-
onu pidu» (L I) puhul saab arvutada, mitu külalist oli kokku (10); laulu «Nurme nõlval kasekene kasvas» (L I) teksti põhjal saab esitada küsimuse: mitu pilli tehti kokku? (3+1); eesti rahvalaul «Töö mäng» (L I) puhul — mitu tööd tegid Jüri ja Mari kokku? (4+3).

Töö mitmekesistamiseks võib mõnede laulude teemal ülesandeid koostada ja lahendada. Näiteks II klassis annab M. Terri laul «Sügis aias» (L I) koos aplikatsioonidega head materjali arvutamiseks terve tunni piires. Laulmine liigutustega aga elustab lapsi ja rakedab kõik tegevusse. Iga salmi puhul võib koostada ühe ja isegi mitu ülesannet. Näiteks:

1) Luule korjas 6 liitrit, Ene aga 8 liitrit hernekaunu. Mitu liitrit hernekaunu korjasid nad kokku?

2) Peenral kasvas 12 kapsapead. Neist lõikas Andres maha 5 kapsapead. Mitu kapsapead jäi kasvama?

3) Ühel peenral kasvas 16 kaalikat, teisel aga 7 kaalikat rohkem. Mitu kaalikat kasvas teisel peenral?

Sellist moodust võib kasutada kõikides klassides. Toome veel ühe näite. A. Ridali laulu «Väike pioneer» (L II) 3. salm annab III klassis materjali järgnevate ülesannete jaoks:

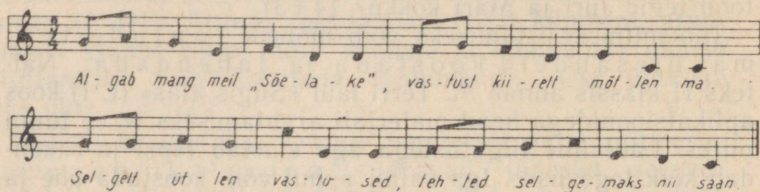
1) Meie klassi 16 pioneerist õpivad 5 pioneeri hindede «5», hindede «4» — 9 pioneeri. Ülejäänud õpivad hindede «3». Mitu pioneeri õpivad hindede «3»?

2) Pioneerid said ülesandeks koguda 25 kg vanarauda, kogusid aga 3 korda rohkem. Mitu kg kogusid pioneerid vanarauda? Mitme kg võrra ületasid nad oma kohustuse?

Õpiku tekstülesannete lahendamisel on kohane laulda mõnda õpitud laulukest, mis on kooskõlas nende temaatikaga. Näiteks sügisel, kui lahendatakse ülesandeid koristustöödest aias ja põllul, sobib hästi A. Velmeti laul «Väike aednik» (L II); kevadel võib lahendada ülesandeid seoses linnuparvede saabumisega ning laulda temakohast laulu «Lõoke» (L I); ülesannetele talvelõbudest pakub meeleolulist lisa laul «Kelgusõit» (L I) jne.

Tähelepanu kontsentreerimiseks ja ergutamiseks võib laulda vahel enne peastarvutamist, samuti on laul mõnikord sobivaks sissejuhatuseks matemaatilistele mängudele. Näiteks mängu «Sõel» eel võib laulda juuresoleval viisil järgmist salmikest:

Algab mäng meil «Sõelake»,
 vastust kiirelt mõtlen ma.
 Selgelt ütlen vastused,
 tehted selgemaks nii saan.

KEHALINE KASVATUS.

Kehalise kasvatuse tundides on laulmine ja rütmiline tegevus seotud liikumisega. Muusika saatel muutuvad lapse liigutused ilmekamaks nii harjutuste sooritamisel kui ka mängus. Muusika koordineerib liigutusi, aitab kujundada lapse kehahoidu, organiseerib ja distsiplineerib neid. Laps hakkab kogu oma olemusega muusikat tunnetama. Mida aktiivsem, emotsionaalsem ja teadlikum see tunnetus on, seda ilmekamad on lapse liigutused.

Laulu ja muusikat saab rakendada rütmilise kõnni ja jooksu juures igas kehalise kasvatuse tunnis. Sel puhul kasutatagu võimalikult lastele tuttavaid laule, nagu «Marsilaul» (L I), «Poisid, ritta!» (L I), «Lastemarss» (L III) jt.

Lauldes on kergem marssida õiget jalga, ühtlasi areneb ka rütmitunne. Vahelduvat kõndi ja jooksu võib samuti teha laulu saatel. Näiteks laulus «Mutionu pidu» (L I) — pikematel, ühelöögilistel nootidel marssida, poolelöögilistel, kiiretel nootidel — joosta.

Muusikalise kasvatuse seisukohast on otstarbekohased mitmesugused laulumängud, mis lastele hästi meeldivad, näiteks «Kes aias?» (L II), «Laul ja töö» (L I), «Talu-rahvamäng» (L III), «Pillimängu lugu» (L III), «Pee-

gel» (L IV), «Ringilaul» (L IV), «Väravamäng» (L IV), «Ringmäng» (L I) jt.

Algklasside kehalise kasvatuse tundides kasutatakse mitmesuguseid temaatilisi matkimismänge, milledele laulud on väga sobivaks saateks. Näiteks matkimismängus «Sügis» võib laulda laulu «Teele, teele, kurekesed» (L II) — õpilased matkivad lindude lendu; M. Terri «Sügis aias» (L I) — koristustööde matkimine; mängus «Ema abistamas» lauldakse eesti rahvalaulu «Töömäng» (L I) — õpilased sooritavad mitmesuguseid töid matkivaid liigutusi. Selliste mängude juures peab õpetaja juhiks olema ning vastava jutustuse põhjal harjutusi ja matkimisliigutusi sisse põimima, neid muusikaga sidudes.

Oleks väga teretulnud, kui marssimisel ja üldarendavate harjutuste sooritamisel vahel ka klaverisaadet kasutatakse. Paljud õpetajad oskavad nii palju klaveril mängida, et võiksid hakkama saada lihtsa marsilaulu või valsitempolise palaga. Seda oskust ei tohi kasutamata jätta. Kui õpilased kas või kord kuus saavad sooritada harjutusi muusika saatel, muutuvad nende liigutused palju ilmekamaks, kehalise kasvatuse tunnid aga armsamaks.

Mõnikord võib vastava kokkuleppe korral klaverisaatjana kasutada ka vanemate klasside õpilasi, vanempioneerijuhti või isegi mõnda lapsevanemat.

Toome lõpuks ühe näite selle kohta, kuidas Tallinna 36. Keskkooli õpetaja E. Kaalep kasutas muusikat I klassi kehalise kasvatuse tunnis.

Tunni teemaks on matkimismäng «Maja ehitamine». Ettevalmistav osa: rivi, tervitus, pöörded, ringjoonel marssimine muusika saatel; rütmiline kõnd; jooks ja hingamisharjutused.

Tunni põhiosa algul teatab õpetaja lastele teema («Maja ehitamine»). Sellele järgneb laulumängu «Majake» 1. salmi laulmine, kusjuures igale reale kaasnevad vastavad liigutused:

Metsa all, kus noored kuused
seisvad,
linnud lõbusasti okstel laulavad,
väike oja voolab läbi heinamaa,

Käed ees, põlvedega
nõtkumine;
käed ülal, linnukeste
matkimine;
lainetuse imiteerimine;

seal peab mu maja olema.

Kive nüüd kokku kandke,
teineteise peale pange.
Kui on seinad juba tõusnud
kõrgele,
sarikad siis peale paneme.

käega ette vibuta-
mine;
«kivi tõstmine»;
«kivide ladumine»;

käed sirgelt ülal,
sõrmed risti.

Edasi sooritatakse laulu teemal mitmesuguseid harju-
tusi:

ringjoonel paaride moodustamine (metsa minekuks ette-
valmistamine);

käte- ning jalalihaste harjutusi (metsa sõitmine, tuule-
veski), painduvusharjutusi (samblakorjamine, puude saa-
gimine, puude laasimine);

pingutavad harjutused (palkide veeretamine, palgi-
vedu);

hüplemine (rõõmu väljendamine töö lõpetamise puhul).

Harjutustele järgneb laulumäng «Me rõõmsad lapsed
oleme».

Tunni lõpetavas osas kolmanda salmi laulmine
laulust «Majake» koos vastavate liigutustega:

Pehme sammal, mis on metsast
toodud,
maja seinte vahele saab löödud,
siis on majakeses mõnus elada,
tuuled ei saa sisse puhuda.

Varsti ju väike maja
on sull' juba katust vaja.

Katusele tuleb valge korsten ka,
maja ongi valmis tral-lal-laa!

küürus liikumine,
käed õlal;

«sambla tagumine»;
käte vibutamine ka-
hele poole;

ringis liikumine,
käed õlal;

kaks kätt kõverda-
tult ülal;

suitsu tõusmise imi-
teerimine (spiraa-
lina);

käte plaksutamine.

Tund lõpeb rivistumisega.

JOONISTAMINE.

Joonistamise tundides on laulu kasutamine kõige otsustavaks teemaatilise joonistamise puhul.

Paljude joonistuste teemaks võivad olla laulud ise. Selleks on sobivad näiteks «Mu koduke» (L I), E. Arro «Punamütsikese laul» (L II), saksa rahvaviis «Kes elab metsa sees?» (L I), M. Terri «Sügis aias» (L I), soome rahvaviis «Lumemees» (L II), M. Starokadomski «Visa kalamees» (L IV), M. Krassevi «Orav» (L I), A. Velmeti «Väike aednik» (L II), A. Antoni «Ratsu» (L I), «Teele, tee, kurekesed» (L II) jt.

Toome siiajuurde ühe näite joonistamise tunnist I klassis, mille teemaks on illustratsioon sügislaulu «Mehike metsas» (L II).

Tunni alguses tuletatakse laulu ühiselt meelde; mõistatatakse, et selles on juttu seenest ja sellest, kuidas lapsed seeni korjama lähevad. Õpetaja teatab, et selle laulu teemal hakataksegi joonistama pilti sügisest metsast ja seeneleminekust. Seejärel lauldakse laulu koos väikese dramatiseeringuga: osa klassist kujutab puid, osa — seeni; siis tulevad lapsed metsa ja hakkavad seeni otsima... Dramatiseeringu abil näevad lapsed piltlikult, mida tuleks joonistada, kuidas kummarduvaid lapsi kujutada jne. Osalisi vahetades võib dramatiseeringut veel kord korrata.

Edasi annab õpetaja veel mõned lisaselgitused (räägib, et seened joonistame ainult lähedal täpsemalt välja, kauguses märgime need ainult piirjoontega jne.), ja töö algab.

Osa õpilasi joonistab tahvlile puid ja lapsi seenekorvidega. (Õpetaja abiga leitakse hiljem, millised puud ja seenelised on tahvilil paremini kujutatud.) Teised õpilased hakkavad joonistama vihikuisse. Need, kes seeneliste joonistamisega toime ei tule, joonistavad ainult sügismaastikku. Tahvilil näidatakse, kuidas joonistada mändi, kuuske, kaske.

Vahepeal vaadeldakse J. Levitani maali «Kuldne sügis» ja leitakse, mis seal on kujutatud. Erilise vaatluse alla võetakse sügisese värvid metsas. Seejärel õpilased joonistavad edasi. Õpetaja kontrollib iga õpilase tööd üksikult, annab nõu, kuidas pilti parandada ja täiendada, näitab vahetevahel mõnda paremat tööd, asetades neid

tahvli äärele. Ühiselt arutatakse, kuidas võiks värvida puud, seeneliste riided, korvid.

Tunni lõpus õpetaja seletab, mida võiks veel kodus teha, et pilt ilusam välja näeks. Siiajuurde vaadeldakse veel mõnda pilti sügisest ja lauldakse tunni lõpetuseks A. Vassiljev-Buglai «Sügislaulukest» (L I).

Laulu võib kasutada ka sissejuhatuseks tunni teemale. See loob emotsionaalse suhtumise joonistamise ja äratav palju toredaid mõtteid. Näiteks laste mängudest joonistades sobib G. Ernesaksa laul «Rongisõit» (L II), peale ekskursionooni sügisest parki joonistades on kohane sissejuhatavas vestluses laulda E. Arro laulu «Sügis» (L I) jms.

Joonistamistunnis II klassis teemal «Kevade tulek» esitatakse õpetaja lastele rea küsimusi: missugune aastaaeg on meil praegu? millal oli kevade algus? millest me aru saame, et on kevad? jne.

Seejärel vaadeldi R. Sagritsa maali «Jäälagunemine», mis kujutab kevade saabumist. Valged laigud tumedal maapinnal annavad tunnistust lume sulamisest. Jääkate jões on murdunud ja siin-seal üles kuhjunud. Tume mets kauguses on kui kevadeootuses.

Pärast pildi lahtimõtestamist räägib õpetaja, et kevade tulekut kuulutavad ka meie väikesed sulissõbrad, kes lõunamaalt tagasi saabuvad. Seejuures lauldakse lastele tuttavat laulu «Kevadel» (L I), mis vestlusse palju elvust toob. Edasi vesteldakse kevadekuulutajast kuldnokast, sellest, mis kasu ta toob, kuidas tema eest hoolitseda jne. Otsustatakse, et hakataksegi tunnis joonistama seda, kuidas lapsed kuldnoka pesakasti valmistavad või üles panevad. (Nõrgemad joonistajad võivad joonistada ainult pesakasti.)

Õpetaja annab veel mõned joonistamiseks vajalikud juhtnöörid ja töö algab.

Laulu võib kasutada ka joonistustunni lõpus kokkuvõtteks, kui vaadeldakse ja analüüsitakse jooniseid. Kui mõni õpilane on talveteemalise joonise puhul kujutanud huvitavalt kelgutamist, võib seda analüüsimisel esile tuua ja laulda ühiselt ukraina rahvaviisi «Kelgusõit» (L I); on mõnel hästi õnnestunud lumememme joonistamine, sobib tunni lõpetuseks hästi soome rahvaviisi «Lumemees» (L II) jne.

Mitmed õpetajad on laulu edukalt kasutanud ka na-

tuurist joonistamisel. Laul aitab sel puhul luua huvi joonistatava eseme vastu.

Viljandi III 8-kl. Kooli õpetaja P. Ronk valis tunni teemaks II kl. «Sinilille ja siniliilia joonistamine natuurist». Tunni alguses tuletatakse meelde, milline aastaaeg on ja lauldakse ühiselt laulu «Nüüd kevad käes on» (L II). Seejärel esitab õpetaja laulu sisu kohta küsimusi, mis aitavad luua õpilastes kujutlust kevadisest loodusest (loodusesse tõttamisest, lillede noppimisest jne.). Muuhulgas vesteldakse ka selle üle, missugused lilled juba õitsevad, mis ongi üleminekuks tunni teema juurde.

Õpetaja näitab sinilille ja -liiliat ning teatab, et neid hakataksegi tunnis joonistama. Igaale lauale antakse üks õis; lilli vaadeldakse üksikasjaliselt räägitakse, kuidas lehele joonist paigutada, ja töö algab...

Tööde vaatlemisel ja hindamisel tunni lõpus leiavad lapsed, kuidas keegi on joonistanud, kas on õigesti värvitud jne. Osutatakse tähelepanu sinise värvi varjunditele.

Lõpuks õpetaja mainib, et on veel üks lill, mille värv on päris puhas sinine. Leitakse, et see on rukkilill, mida saab joonistada suvel. Et äratada õpilastes soovi seda lille iseseisvalt suvel joonistada, lõpetatakse tund ühise lauluga; lauldakse 3. salmi laulust «Lõoke» (L I):

Põllul rukkililled,
need on minu velled... jne.

Selliseid laulu sissepõimimise võimalusi on natuurist joonistamisel veel teisigi, näiteks:

loomade joonistamisel — «Mutionu pidu» (L I);

sügislehtede joonistamisel — «Suvi läinud» (L I);

labida ja sae joonistamisel — «Meistrimehed» (L II);

lumehelveste joonistamisel — E. Arro «Esimesed lumehelbed» (L II);

kala joonistamisel — M. Krassevi «Kalake» (L I);

kella joonistamisel — «Kellad» (L I);

näärikuuse joonistamisel — V. Vitlini «Laul nääripuust» (L II);

lipu joonistamisel — «Marsilaul» (L I);

hiirekõrvus kaseoksa joonistamisel — vene rahvaviisi
«Nurme nõlval kasekene kasvas» (L I);

moonide joonistamisel — M. Rauhvergeri «Punased moonid» (L III) jne.

Ka reproduktsioonide ja piltide vaatlemisel on mõnikord

sobiv meeolelu loomiseks laulda või siis muusika kuulamist kasutada.

Viljandi rajooni Asumaa Algkoolis kasutati IV kl. teemaatilise joonistuse «Talv» puhul melodeklamatsiooni: üks õpilane deklameeris J. Liivi «Lumehelbekest», muusikaliseks saateks harmooniumil oli sama luuletuse viis. Emotsionaalsele sissejuhatusesele järgnes õige lühike vestlus, ja lapsed hakkasid joonistama.

Muusikat võib kuulata nii sissejuhatusena teemale kui ka tunni kokkuvõtteks. Sel otstarbel saab edukalt kasutada isegi heliplaadimuusikat. Mänguasjade joonistamisel võib kuulata P. Tšaikovski muusikapalu «Puusõgurite marss», «Uus nukk» jne. Sobivaid heliplaate kuulamiseks peaksid koolid endale aegsasti muretsema.

TÖÖPETUS.

Suhteliselt vähe kasutavad õpetajad laulu tööõpetuse tundides. Paljud põhjendavad seda ajapuudusega, kuid praktiliselt ei pidurda kaks-kolm minutit tunnist, mis laulmiseks kulub, mainimisväärset töö käiku. Otse vastupidi, laul tõstab töö vastu huvi ning lapsed teevad seda palju suurema armastusega.

Tööõpetuse tunnis võib laulda üldisi tööteemalisi laule, nagu M. Terri «Laul ja töö» (L I), eesti rahvaviis «Töömäng» (L I), M. Krassevi «Puutööliste laul» (L III), saksa rahvaviis «Meistrimehed» (L II), kaanon «Sepapoisid» (L IV) jne.

Hästi sobivad ka vastavasisulised laulud seoses mingi eseme valmistamisega või konkreetse tööga, näiteks:

porgandi, peedi rebimine paberist (I kl.) — M. Terri laul «Sügis aias» (L I);

lipukeste õmblemine (III kl.) — R. Pätsi «Laste-marss» (L III);

plastiliinist tordi voolimine (II kl.) — M. Terri «Sünnipäeva laul» (L I);

nukukese valmistamine paberist (I kl.) — «Nukumäng» (L I);

papist kellamudeli valmistamine (II kl.) — «Kellad» (L I);

kastanitest ja tõrudest loomade sepitsemine (II kl.) — soome rahvalaul «Karjapoiss» (L III);

suka nõelumine (III kl.) — A. Karindi «Abiks olen emal» (L II);

tolmulapi õmblemine (II kl.) — eesti rahvaviis «Töömäng» (L I);

paberist purjeka valmistamine (II kl.) — R. Pätsi «On olemas üks uhke laev» (L III);

vineerist loomade (karu, kass) saagimine (IV kl.) — eesti rahvaviis «Karumäng» (L I), «Meie kiisul kriimud silmad» (L I);

nääriehete valmistamine (I—IV kl.) — S. Taevi «Näärivanale» (L I);

kleepildi (maja, aia) valmistamine (II kl.) — «Mu koduke» (L I);

langevarju valmistamine paberist (III kl.) — A. Velmeti «Nüüd ma sõidan lennukiga» (L I) jne.

Laulda on kohane samuti siis, kui töö tunnis on seotud mingi tähtpäevaga. Näiteks: nääripuuehete valmistamisel — M. Krassevi «Näärilaul» (L II); 8. märtsiks emale kingituse valmistamisel — E. Tedre «Laul emale» (EL) ja A. Karindi «Abiks olen emal» (L II); lipukeste õmblemisel maipühadeks — M. Terri «Maipühäl» (L I) jne.

Eriti otstarbekas on laulda tööõpetuse tunni lõpetamisel. Lastel on alguses veel palju raskusi tööga: väikesed käekesed ei kuula sõna, igakord töö ei õnnestu, äär jääb sakiline jne., mis võib isegi töörõõmu varjutada. Asjakohane laul töö lõpetamiseks aga leevendab neid ebaõnnestumisi. Paberist väljalõigatud hani muutub nagu elavaks, kui laulda temale laulu «Minu hani» (L III); omavalmistatud lipukestega «Marsilaulu» (L I) saatel marssides tekib lastel pidulikumeeleolu jne. Sama võtet kasutas Kingissepa I Keskkooli õpetaja L. Väärtnõu tööõpetuse tunnis I klassis, kus tunni teemaks oli lahtikäivate uste ja akendega maja valmistamine paberist.

Peale tööde valmimist, uste ja akende lahtilõikamist moodustas iga pingirida oma majadest «kodutänava». Õpetaja võttis kaasa eelmistes tundides valmistatud teisi paberitöid, nagu autod, puud ja aiad maja ümber. Nii kujunes väike linnake.

Lõpetuseks võeti kätest kinni, moodustati ring ning lauldi koos varem õpitud laulu «Mu koduke» (L I):

Mu koduke on tilluke,
kuid ta on armas minule...

MITME ÕPPEAINE SEOSTAMISEST ÜHE JA SAMA LAULU ABIL.

Sageli võib ühte ja sama laulu kasutada mitmes erinevas tunnis. Nii seob laul üksikuid õppetunde terviklikuks tööpäevaks, aitab omavahel seostada erinevaid õppeaineid.

Lugemistunnis võib koos J. Kaidla luuletusega «Tuul ja kuusk» («Lugemik» II) õppida kohe selgeks ka L. Bekmani laulu «Metsas sirgus kuuseke» (L II) ja tunni lõpul koostada laulu aineil väikese instseneeringu. (4–5 tütarlast on kuusekesed, neile laulab unelaulu tuisk, nende ümber lööb kepsu väike jänk ja sörgib varju otsima hall hunt.)

Aritmeetika tunnis võib lahendada selle laulukese teemal ülesandeid kuusekestest, hundi poolt hirmutatud jänkudest jm.

Kehalise kasvatuse tunnis saab sama laulu kasutada matkimismängus.

Joonistamistunnis võib joonistada laulu illustreerimiseks veel pildi. Sel juhul võiks tunni algul korrata veel kord instseneeringut — see tuletab meelde laulu sisu ja muudab selle konkreetsemaks. Lapsed näevad kohe piltlikult, millest on laulus juttu ja mida tuleks joonistada.

Vaadeldes kauneid maastikupilte looduses, lugedes sellesamast emakeele tunnis, kuuldes sedasama muusikas ja kasutades sama teemat joonistamistunnis, hakkavad lapsed mõistma, et kunstnik, poeet, helilooja jutustavad elust, kõigest ilusast meie ümber igaüks omamoodi, oma vahenditega. Seega kujuneb lastel pikkamööda mõiste kunstist kui elu peegeldusest.

Suurt tähtsust õpilaste õiges muusikalises kasvatuses omab klassiõpetaja koostöö lauluõpetajaga.

Käesoleva töö koostamiseks saadud andmed näitavad, et mitmesuguste maa- ja linnakoolide 214-s klassikomplektis õpetab laulmist eri lauluõpetaja 82 juhul, mis moodustab ligikaudu 38% klassikomplektide üldarvust. Kogu vabariigi ulatuses on keskmine % veelgi suurem. Seepärast kerkib klassiõpetaja ja lauluõpetaja koostöö küsimus eriti teravalt esile. Andmete kohaselt pole see

koostöö kahjuks kaugeltki küllaldane nii kvantitatiivses kui ka kvalitatiivses mõttes.

Muusikat teiste õppeainetega seostada saab õpetaja väga erinevates tundides. Lauluõpetaja ja klassiõpetaja koostöö õpilaste muusikalisel kasvatamisel peaks avalduma eelkõige laulude valikus ja laulude õppimise aja kooskõlastamises, silmas pidades seejuures laulmise metoodika nõudeid. Muusikalise kasvatusprogrammi annab lauluõpetajale teatavad vabadused laulude valikul. Seepärast peaks õpetaja tööplaani koostamisel mõtlema sellele, milliseid laule võib kasutada ühe või teise teema käsitlemisel, ja esitada oma soovid lauluõpetajale. Kui valitud laulud on programmiga kooskõlas ja klassile sobivad, võtab lauluõpetaja need oma tööplaani ning laulud õpitakse selgeks klassiõpetajale vajalikuks tähtjaks.

Klassiõpetaja peab olema tuttav oma klassi laulutasega ja üksikute õpilaste muusikaliste võimetega, et kasutada tunnis tugevamaid lauljaid, julgustada mahajääjaid. Selleks tuleb vestelda lauluõpetajaga, külastada laulutunde, jälgida õpilaste hindet päevikus jms.

Et lauluõpetajat omalt poolt abistada, peab klassiõpetaja aeg-ajalt kontrollima õpitavate laulude sõnu, vestlema nn. «jorutajate» vanematega laste muusikalise arendamise võimaluste üle, osa võtma kõikide klassi- ja kooliväliste muusikaliste ürituste organiseerimisest ning läbi viimisest jms.

Laste muusikalise kasvatus tulemused avalduvad õige pea. Näiteks I kl. õpilane Anne rääkis talvevaheajal emale: «Huvitav! Mispärast seitsaadik, kui ma hakkasin koolis käima, on hakanud radiost nii toredat muusikat tulema?» Nende sõnade taga peitub õpetaja visa töö, kes on osanud kasvatada oma õpilastes arusaamist muusikast.

Selleks, et õpetaja saaks sellist tööd teha, peab tal peale armastuse oma ala vastu olema ka piisavalt teadmisi repertuaari valdkonnast. Seepärast tuleks igal õpetajal koguda endale rikkalik tagavara lastelauludest. Et neid hiljem oleks kergem leida ja kasutada, võib rühmitada laulud teemade kaupa.

*

Eespool toodu kokkuvõtteks võib rõhutada järgmist.

1) Laulu ja muusika seostamine teiste õppeainetega mitmekesisistab õppetööd, aitab kaasa tunni põhiülesannete täitmisele, on õpilastele puhkuseks ja vahelduseks tunnis, taastab nende tähelepanu, loob eredaid kujutlusi, arendab fantaasiat jne.; laul ja muusika annavad lastele ka mitmesuguseid uusi teadmisi, ja mis peamine — muudavad õppetunnid elamuslikeks. See on aga algklassides, arvestades selle vanuseastme laste psüühilisi iseärasusi, väga oluline.

2) Laulu seostamine teiste õppeainetega on suure väärtusega esteetilise kasvatusseisukohast. Kasutades muusikat regulaarselt teiste ainete tundides, paneme aluse laste muusikakuulamise oskusele, muusika mõistmisele, laste muusikalise silmaringi laiendamisele. Teame ju, et mis sagedamini laps üht muusikapala kuulab või laulu laulab, seda lähedasemaks see talle muutub; tunnis sageli lauldes arenevad lastel ka puht-tehnilised lauluoskused. Peamine on siiski, et lapsed iga päev mõnes tunnis laulaksid, et sellesuunalise töö tulemusena ärkaks lastes armastus muusika vastu, muutuks rikkamaks nende tundeelu.

Rõhutame aga veelkord, et laulu ei tohi kunstlikult tunni käiku põimida. Muusika kasutamine teiste õppeainete tundides on ainult siis õigustatud, kui ta aitab kaasa õpitava materjali paremale omandamisele ning pakub õpilastele ühtlasi tõelisi ja sügavaid esteetilisi elamusi. suurendades seega tunni efektiivsust.

Et õpetajad oskaksid muusikat õigesti teiste õppeainetega seostada, tuleks neid selleks ette valmistada pedagogilistes õppeasutustes, kursustel, seminaridel jne. Kõnealuse küsimusega peaksid põhjalikult tutvuma samuti haridusala juhtivad töötajad, et tundide külastamisel õpetajate tööd sellest aspektist kontrollida ja juhendada.

Laulude kasutamisest II klassis mitmesuguste õppeainete puhul.

Jrk. nr.	Kodulooline teema	Laulud
1	2	3
1.	Koolis	R. Päts, «Tere kool» (L I) «Kõla, lahke laulukaja!» (L I) L. Tauts, «Koolis» (L II) R. Päts, «Tipa kooliteel» (L II) bulgaaria laul «Kooli-laul» (L III)
2.	Kuidas möödus suvi	«Suvi läinud» (L I) M. Krassev, «Kalake» (L I) E. Humperdinck, «Mehike metsas» (L II) P. J. Hannikainen, «Väike karjane» (L II)
3.	Aed sügisel	M. Terri, «Sügis aias» (L I) A. Velmet, «Väike aednik» (L II)
4.	Sügisloodus	A. Vassiljev-Buglai, «Sügislauluke» (L I) E. Arro, «Sügis» (L I) «Teele, teele, kurekesed» (L II) H. Kõrvits, «Sügisel» (L II)
5.	Ettevalmistusi talveks	A. Aleksandrov, «Talvelaul» (L III) rootsi rahvaviis «Tuuled nüüd puhuvad» (L II) eesti rahvaviis «Ketramas» (L II)
6.	Külastame töötajaid	saksa rahvaviis «Meistrimehed» (L II) «Perenaisetants» (L II) ungari rahvaviis «Salajutt» (L I) eesti rahvaviis «Töömäng» (L I) A. Velmet, «Väike kaevur» (L I)
7.	Kolhoosi karjafarmis	austria rahvaviis «Raa-rii-raa» (L I) P. J. Hannikainen, «Väike karjane» (L II) M. Terri, «Loomade pidu» (L I) eesti rahvaviis «Karjapoiss» (L II) A. Anton, «Ratsu» (L I) B. Kõrver, «Lambatall» (L IV)
8.	Tervishoiust	«Marsilaul» (L I) M. Starokadomski, «Laul hommikvõimlemisest» (L V)
9.	Kõikjal tehakse tööd	eesti rahvalaul «Töömäng» (L I) eesti rahvaviis «Talurahva mäng» (L III) M. Terri, «Laul ja töö» (L I) saksa rahvaviis «Meistrimehed» (L II)

1	2	3
10.	Suur Sotsia- listlik Oktoobri- revolutsioon	M. Krassev, «Oktoobripühade laul» (L II) M. Terri, «Peotants» (L I) M. Krassev, «Laul Leninist» (L II) revolutsiooniline laul «Juigesti, vennad, nüüd tööle» (L III) M. Rauhverger, «Oktoobrilapsed» (L II)
11.	Sepikojas vōi tisleritōō- kojas	M. Krassev, «Puutōōliste laul» (L III) S. Taev, «Noored sepad» (L II) A. Aljabjev, «Laul noorest sepast (L IV) kaanon «Sepapoisid» (L IV)
12.	Linnas	A. Roomere, «Pikad tänavad» (EL) B. Kōrver, «Tuut, tuut...» (L I) «Kōige kiirem» (L I)
13.	Läheneb talv	«Lapsed, tupp!» (L I) E. Arro, «Esimesed lumehelbed» (L II) soome rahvaviis «Talvelaul» (L IV)
14.	Sōprus laste elus	«Mu koduke» (L I) «Poisid, ritta» (L I) vene rahvaviis «Läksid sõbratarid laande» (L I) H. Kōrvits, «Ringmäng» (L I) M. Terri, «Sünnipäeva laul» (L I)
15.	Meie riigi pōhiseadus	A. Aleksandrov, «Nōukogude Liidu hümn» (L I) G. Ernesaks, «Eesti NSV hümn» (L I) D. Kabalevski, «Meie maa» (L III)
16.	Me ei karda talvekülma	eesti rahvaviis «Ketramas» (L II) H. Toots, «Kes seal on?» (L II) soome rahvaviis «Lumemees» (L II) B. Kōrver, «Talvetaat on meie maal» (L III) B. Kōrver, «Lambatal» (L IV)
17.	Lühike talvi- ne päev ja pikk öō	A. Vassiljev-Buglai, «Sügislauluke» (L I)
18.	Aasta lõpeb	M. Terri, «Nääriõhtu» (L I) S. Taev, «Näärivanale» (L I) B. Kōrver, «Kuske toomas» (L I) V. Vitlin, «Laul nääripuust» (L II) A. Velmet, «Näärivanale» (L II)
19.	Uude aas- tasse	V. Kapp, «Uuel aastal» (L III) M. Krassev, «Näärilaul» (L II) J. Ljuban, «Nääride ringmängulaul» (L II)
20.	Ajanäitajad	Laul «Kellad» (L I) Laul «Tik-tak» (L I)

1	2	3
21.	Mida toob talv	ukraina rahvaviis «Kelgusõit» (L I) H. Otsa, «Talverõõm» (L II) «Vastlalaul» (L IV) T. Vettik, «Uisutamas» (L III)
22.	Linnud talvel	H. Kõrvits, «Vares hädas» (L II) B. Bartok, «Sügislinnuka» (L II) R. Päts, «Tii-tii, tihane» (L III) M. Saar, «Tihase-mäng» (L III)
23.	Loomad talvel	M. Krassev, «Orav» (L I) eesti rahvaviis «Karumäng» (L I) eesti rahvaviis «Mutionu pidu» (L I) L. Knipper, «Miks karu talvel magab» (L IV)
24.	Talvine mets	M. Krassev, «Kuusepuuke» (L I) L. Bekman, «Metsas sirgus kuuseke» (L II) M. Härma, «Lumi nagu valge samet» (L III)
25.	Nõukogude armee aastapäev	A. Viro, «Meie armee» (L I) B. Kõrver, «Meie marsisamm» (L II) M. Terri, «Meie sangarid» (L III) V. Vitlin, «Nõukogude armee» (L III) V. Solovjoy-Sedoi, «Piirivalvurid» (L IV)
26.	Emal kodus ja tööl	M. Härma, «Emakesele» (L III) S. Taev, «Kulla emake» (L III) A. Karindi, «Abiks olen emal» (L II) eesti rahvaviis «Ketramas» (L II)
27.	Rahvusvaheline naistepäev	E. Teder, «Emale» (EL) eesti rahvaviis «Minu vanaema» (L I) Th. Hansen, «Emasüda» (L IV) R. Päts, «Emale» (L IV) eesti tantsuviis «Eideratas» (L III)
28.	Liiklemine kooliteel	G. Ernesaks, «Rongisõit» (L I) «Kõige kiirem» (L I) A. Roomere, «Pikad tänavad» (EL)
29.	Kevad ligineb	V. Kapp, «Kevade on sala tulnud» (L IV) A. Kapp, «Kevadelaul» (L II) eesti rahvaviis «Kevadel» (L I) R. Päts, «Laps ja tuul» (L II) V. Kapp, «Aasal õitseb mahlakann» (L III)
30.	Kevad on saabunud	soome viis «Nüüd kevad käes on» (L II) eesti rahvaviis «Kevade tulnud» (L I) rootsi rahvaviis «Lõoke» (L I) «Kevadpidu» (L II) A. Filippenko, «Väike ööbik» (L II) M. Krassev, «Piibeleht» (L II)

1	2	3
31.	Linnupere kolhoosis	H. Kõrvits, «Kukelaul» (L I) M. Krassev, «Vileke» (L II) ungari rahvaviis «Minu hani (L III) ukraina rahvalaul «Röõmsad haned» (L III)
32.	V. I. Lenini sünnipäev	L. Sulgin, «Lenini pilt» (L I) M. Krassev, «Laul Leninist» (L II) Z. Levina, «Laul Leninist» (L III)
33.	Jüripäev ja maipühad	V. Kapp, «Nüüd on mai» (L II) M. Terri, «Maipühad» (L I) «Pioneeride maiparaad» (L I) keerdlaul «Jüripäev» (L III)
34.	Kevad kodu-ümbruses	eesti rahvaviis «Kevade tulnud» (L I) «Mu koduke» (L I) eesti rahvaviis «Kodu» (L II) H. Kõrvits, «Lepatriinu» (L I)
35.	Kooliaias ja kolhoosipõllul	A. Velmet, «Väike aednik» (L II) M. Terri, «Laul ja töö» (L I) eesti rahvaviis «Lähme mäele» (L II)
36.	Meid ootab suvi	M. Krassev, «Suvine valss» (L III) V. Lipand, «Kolhoosilaste suvi» (L III) M. Krassev, «Matkale» (L II) M. Terri, «Heinaliste laul» (L I) A. Ridali, «Väike pioneer» (L II) V. Muradeli, «Pioneeride spordilaul» (L III) E. Kapp, «Lauluga me lähme metsa» (L IV) E. Kapp, «Laul lõkketule juures» (L IV)

РЕЗЮМЕ

О связи музыки с другими предметами

В Программе Коммунистической Партии Советского Союза подчеркивается необходимость всестороннего и гармонического развития человеческой личности. В период перехода к коммунизму, — говорится в этом историческом документе, — возрастают возможности воспитания нового человека, гармонически сочетающего в себе духовное богатство, моральную чистоту и физическое совершенство. В воспитании такого человека важную роль играет эстетическое воспитание, целью которого является целенаправленное воспитание чувства прекрасного и воспитание потребности создавать прекрасное.

В начальных классах создается основа для дальнейшей учебно-воспитательной работы, в учащихся воспитывается правильное отношение к труду, а также их эстетические устремления. Эстетические впечатления детства особенно действенны и оставляют след на всю жизнь. Поэтому с первых дней обучения следует обращать серьезное внимание на воспитание в детях чувства прекрасного. Нужно стремиться к тому, чтобы каждый урок, каждое мероприятие — все, с чем ученик в школе сталкивается, воспитывало эстетически.

В настоящей работе рассматривается использование одного вида искусства, а именно музыки, в различных формах для эстетического воспитания учащихся начальных классов.

Музыкальное воспитание занимает существенное место в эстетическом воспитании учащихся. Эстетическое восприятие музыки развивается прежде всего в активном музицировании. В начальных классах в этом процессе основное место принадлежит пению. Недельный перерыв в уроках пения на начальной ступени обучения затрудняет систематическое и планомерное развитие музыкальных спо-

способностей детей. Для музыкального воспитания детей недостаточно тех немногих уроков, которые в учебном плане отводятся для пения. Поэтому необходимо использовать все возможности для того, чтобы выученное на уроке пения не забылось. Для закрепления и повторения выученных песен желательно использовать перемены, физкультурные минутки, сборы октябрят, мероприятия по внеклассной работе.

Мы должны увлечь детей песней и музыкой. Благоприятные возможности для этого открываются в связи музыки с другими предметами, в использовании песен и на других уроках. Данная работа и касается этого вопроса. При этом связь музыки с другими учебными предметами рассматривается как с точки зрения эстетического воспитания, так и учебной работы.

Как известно, внимание детей младшего школьного возраста весьма неустойчиво. Ребенок быстро устает, он не способен надолго сосредоточить свое внимание на одном предмете и одной деятельности. Учитывая это, мы должны использовать на уроке разнообразные методы и приемы.

Чтобы сосредоточить внимание детей в начальных классах, особенно в I и II, используются специальные приемы. Обычно учителя проводят физзарядку. Было бы очень полезно для сохранения интереса и работоспособности детей проводить на уроке и музыкальные минутки. Это оживляет детей и дает им возможность отдохнуть.

Вместе с тем использование песен способствует выполнению основных задач урока.

1. Мышление ученика младшего школьного возраста является конкретным и эмоциональным. Песня вносит в учебный предмет эмоции, это делает одновременно соответствующую тему более понятной и близкой ученикам и способствует усвоению учебного предмета. Под влиянием музыки возникает эмоциональное состояние, которое способствует более быстрому и прочному образованию новых связей.

2. Чем больше у изучаемого материала имеется связей с другими областями знаний, тем прочнее и лучше он усваивается.

3. Часто песня конкретизирует изучаемый материал, позволяет перейти от конкретных образов и фактов к усвоению абстрактных понятий.

4. Песня оказывает сильное дисциплинирующее влияние. Тех детей, которые быстро утомляются, песня ободряет, непоседливых же, склонных нарушать дисциплину, она успокаивает и создает у них рабочее настроение.

С точки зрения эстетического воспитания связь музыки с преподаванием других предметов имеет огромное значение. Регулярно используя музыку на уроках других предметов, мы закладываем основу для развития у детей умения слушать музыку, учим понимать ее и расширяем музыкальный кругозор. Ведь известно: чем чаще ребенок слышит одно и то же музыкальное произведение или поет одну и ту же песню, тем ближе и понятней они становятся ему. Если ребенок часто поет в классе, то у него развиваются и технические умения, которые необходимы для пения. Главное же состоит в том, что в результате такой работы у детей пробуждается любовь к музыке, обогащается их духовная жизнь.

Таким образом, пение и музицирование в первые годы обучения должны быть целью и содержанием не только урока пения, но и органической частью других уроков.

Для выяснения рассматриваемого вопроса мы изучили связь музыки с другими учебными предметами в школах нашей республики. Обследования 214 классов комплектов показывают, что связь пения с другими учебными предметами еще слаба и случайна. Однако имеются учителя, которые используют пение и музыку каждый день на уроках. Они добились хороших результатов как в музыкальном воспитании учащихся, так и в учебно-воспитательной работе.

В настоящей работе делается попытка обобщения опыта таких учителей. Кроме того, дается обобщение наблюдений и экспериментов, проведенных нами в ходе исследования. В работе более детально рассматривается связь музыки с родным языком, природоведением, арифметикой, рисованием, физкультурой и ручным трудом; приводятся общие принципы связи пения с названными учебными предметами и приводятся конкретные примеры по каждому предмету.

Учащиеся с большим желанием и воодушевлением могут петь на каждом уроке. Пение можно использовать на

любом этапе урока как прием для лучшего усвоения учебного материала. Петь можно в начале урока, чтобы настроить учащихся для восприятия темы, во время беседы, при подаче нового материала, при закреплении и в конце урока. На любом уроке песни должны развивать детей эстетически. Поэтому песни должны исполняться выразительно и хорошо, чего можно добиться под правильным руководством учителя.

Иногда можно на уроках использовать и слушание музыки. Это бодрит и создает у детей нужное настроение. Необходимо только выбрать произведение, доступное детям и соответствующее теме урока. Некоторые возможности для такой работы также показаны нами.

Кратко говорится о совместной работе учителя пения с другими учителями и о взаимосвязи учебных предметов между собой с помощью музыки.

Связь пения и музыки с другими учебными предметами вносит разнообразие в учебную работу, способствует выполнению основных задач урока и имеет большое значение для эстетического воспитания. При этом надо помнить, что музыка является не самоцелью, а средством для более успешного изучения темы урока. Использование музыки на уроках других учебных предметов оправдано лишь в том случае, если оно способствует лучшему усвоению учебного материала и вызывает действительно глубокие эстетические переживания, увеличивая таким образом воспитательный эффект урока.

Учитель музыки должен уметь находить точки соприкосновения музыки с другими предметами. Например, на уроках литературы можно использовать песни, которые описывают события, связанные с изучаемым материалом. На уроках истории можно использовать песни, которые рассказывают о важных событиях. На уроках географии можно использовать песни, которые описывают природу разных стран. На уроках биологии можно использовать песни, которые описывают жизнь животных и растений. На уроках физики можно использовать песни, которые описывают явления природы. На уроках химии можно использовать песни, которые описывают свойства веществ. На уроках математики можно использовать песни, которые описывают геометрические фигуры. На уроках иностранного языка можно использовать песни, которые описывают культуру других стран. На уроках искусства можно использовать песни, которые описывают творчество художников, писателей, композиторов. На уроках трудового обучения можно использовать песни, которые описывают профессии. На уроках ОБЖ можно использовать песни, которые описывают правила поведения в чрезвычайных ситуациях. На уроках физкультуры можно использовать песни, которые описывают упражнения. На уроках музыки можно использовать песни, которые описывают жанры музыки. На уроках пения можно использовать песни, которые описывают стили пения. На уроках ритмики можно использовать песни, которые описывают ритмы. На уроках танца можно использовать песни, которые описывают танцы. На уроках театра можно использовать песни, которые описывают роли. На уроках кино можно использовать песни, которые описывают фильмы. На уроках телевидения можно использовать песни, которые описывают передачи. На уроках радио можно использовать песни, которые описывают программы. На уроках печати можно использовать песни, которые описывают газеты. На уроках телекоммуникаций можно использовать песни, которые описывают интернет. На уроках информационных технологий можно использовать песни, которые описывают компьютеры. На уроках робототехники можно использовать песни, которые описывают роботов. На уроках нанотехнологий можно использовать песни, которые описывают наночастицы. На уроках биотехнологий можно использовать песни, которые описывают генетику. На уроках космонавтики можно использовать песни, которые описывают космос. На уроках экологии можно использовать песни, которые описывают природу. На уроках охраны окружающей среды можно использовать песни, которые описывают загрязнение. На уроках истории культуры можно использовать песни, которые описывают традиции. На уроках истории искусства можно использовать песни, которые описывают шедевры. На уроках истории литературы можно использовать песни, которые описывают классиков. На уроках истории философии можно использовать песни, которые описывают мыслителей. На уроках истории религии можно использовать песни, которые описывают верования. На уроках истории права можно использовать песни, которые описывают законы. На уроках истории экономики можно использовать песни, которые описывают деньги. На уроках истории социологии можно использовать песни, которые описывают общество. На уроках истории политологии можно использовать песни, которые описывают власть. На уроках истории психологии можно использовать песни, которые описывают разум. На уроках истории лингвистики можно использовать песни, которые описывают язык. На уроках истории филологии можно использовать песни, которые описывают литературу. На уроках истории филологии можно использовать песни, которые описывают искусство. На уроках истории филологии можно использовать песни, которые описывают науку. На уроках истории филологии можно использовать песни, которые описывают философию. На уроках истории филологии можно использовать песни, которые описывают религию. На уроках истории филологии можно использовать песни, которые описывают право. На уроках истории филологии можно использовать песни, которые описывают экономику. На уроках истории филологии можно использовать песни, которые описывают социологию. На уроках истории филологии можно использовать песни, которые описывают политологию. На уроках истории филологии можно использовать песни, которые описывают психологию. На уроках истории филологии можно использовать песни, которые описывают лингвистику. На уроках истории филологии можно использовать песни, которые описывают филологию.

Kasutatud kirjandus:

1. Апраксина О. А., Очерки по истории художественного воспитания в советской школе, Москва, 1956.
2. Буров А. И., Эстетическая сущность искусства, Москва, 1956.
3. Дмитриева Н. А., Вопросы эстетического воспитания, Изд. «Искусство», Москва, 1956.
4. Эстетическое воспитание в начальной школе (под ред. В. Н. Шацкой), Изд. АПН РСФСР, Москва, 1959.
5. Эстетическое воспитание в советской школе, АПН, 1954.
6. Гродзенская Н. Л., Воспитательная работа на уроках пения, Изд. АПН РСФСР, Москва, 1953.
7. Гусак Ш. З., Кондратьев А. И., Лурье Б. Я., Музыка на уроке гимнастики, Госиздат «Физкультура и спорт», Москва, 1953.
8. E. Maasik, Juhiseid kooli laulmisõpetuse alal, Tln., 1958.
9. Marksistlik-leninliku esteetika küsimusi, ERK, Tln., 1957.
10. L. Moks, Õppeainete omavahelisest seostamisest algklassides, «Nõuk. Kool» nr. 10, 1959.
11. A. Ridali, Joonistamisõpetus I—VI kl., ERK, Tln. 1959.
12. A. Tamm, Tööst muusikaliselt arengult mahajäänud lastega «Nõukogude Kool», nr. 5, 1958.
13. Теплов Б. М., Психология музыкальных способностей, Изд. АПН РСФСР, Москва-Ленинград, 1947.
14. Теплов Б. М., Психологические вопросы художественного воспитания, «Советская педагогика», № 6, 1946.
15. Вопросы певческого воспитания школьников (сборник статей), Учпедгиз, 1958.
16. Шацкая В. Н., Эстетическое воспитание детей в семье, Москва, 1954.
17. Щукина Г. И., Эстетическое воспитание в советской школе, Ленинградский государственный Педагогический институт, 1957.
18. Muusikat lastele: E. Karp, «Tallinna pildid», Tln., 1950.
V. Kõrver, «10 klaveripala», Tln., 1953
R. Tobias, «10 klaveripala lastele», Tln., 1959.
П. Чайковский, Детский альбом, Москва, 1949.

SISUKORD.

1. Sissejuhatus	3
2. Üldisi põhimõtteid	8
3. Emakeel ja kodulugu	12
4. Aritmeetika	37
5. Kehaline kasvatus	40
6. Joonistamine	42
7. Tööõpetus	46
8. Mitme õppeaine seostamisest ühe ja sama laulu abil	48
9. Lisa (laulude kasutamisest II kl. mitmesuguste õppeainete puhul)	51
10. Resümee (vene k.)	55
11. Kasutatud kirjandus	59

На эстонском языке

Trükkimisele antud 06. XII 1962. Trükipoognaid 3,75.
Trk. «Kommunist». Tell. nr. 2408. Trükiarv 1500. MB-05990.

Hind 10 kop.

Hind 10 kop.

A

23592

231 149 8